

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускної кафедри
_____ Н. Ф. Ржевська
« ____ » _____ 20 __ р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ,
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ
«МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ»

**Тема: «ОСОБЛИВОСТІ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ ФРАНЦІЇ НА
СУЧАСНОМУ ЕТАПІ»**

Виконавець: студент 4 курсу, 408 групи, Кізіріді Вячеслав Олександрович

Керівник: к. політ н., доцент кафедри міжнародних відносин, інформації та
регіональних студій Поведа Олександр Петрович

Нормоконтролер

_____
(підпис)

_____
(П.І.Б.)

КИЇВ 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ФРАНЦУЗЬКИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ У СВІТІ	8
1.1 Міжнародні позиції Франції на межі ХХ - ХХІ ст.	8
1.2 Ядерний компонент національної безпеки Франції	14
1.3 Франція і нові можливості в Арктиці.....	20
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ФРАНЦІЇ ПО ВІДНОШЕННЮ ДО СВІТОВИХ ЦЕНТРІВ СИЛИ	28
2.1 Майбутнє трансатлантичної кооперації у геополітичних планах Франції	28
2.2 Відносини Французької Республіки з Китаєм та іншими провідними гравцями азійського континенту	36
2.3 Франція та Росія: межі двостороннього співробітництва	46
РОЗДІЛ 3. КЛЮЧОВІ ГЕОПОЛІТИЧНІ АКТИВИ ФРАНЦІЇ ТА ПОТЕНЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ	55
3.1 Мова: потужна, але непередбачувана зброя в арсеналі Франції	55
3.2 Франсафрика: від неоколоніалізму до політики ідентичності.....	60
3.3 Франко-німецький тандем як геополітична основа Європейського Союзу...	66
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	80

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄС – Європейський Союз

НАТО – Організація Північноатлантичного договору,
Північноатлантичний Альянс

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ЗМІ – засоби масової інформації

ПП – прямі іноземні інвестиції

СПБО – спільна політика безпеки і оборони ЄС

ДНЯЗ – Договір про нерозповсюдження ядерної зброї

SRDNS – Стратегічний огляд оборони та національної безпеки Франції

TOS – Третя компенсаційна стратегія Сполучених Штатів

АКТ – Країни Африки, Карибського басейну і Тихоокеанського регіону,
країни АКТ

ВСТУП

Закінчення «холодної війни» послугувало стимулом для подальшої трансформації системи міжнародних відносин. Сучасний світоустрій має власні характерні особливості, хоча і зберіг деякі риси старої системи. Жорстка та суворя біполярна система змінилася більш гнучкою і рухливою, а значить менш передбачуваною. Глобалізація, що розпочалася як об'єктивний процес в області економіки, політики і культури, поступово охоплює все більше сфер життя і діяльності сучасної держави та суспільства і дедалі більш помітно впливає на міжнародні відносини.

З розпадом біполярної системи міжнародних відносин з новою силою постало питання перегляду існуючого клубу «великих держав», до яких відносять постійних членів Ради Безпеки ООН. Для Франції власне усвідомлення свого статусу як держави світового рангу і визнання за нею такого статусу з боку міжнародної спільноти традиційно було головним фактором, що впливає на реалізацію і формування її зовнішньополітичного курсу. Франція, усвідомлюючи себе великою державою, формує коло своїх дипломатичних пріоритетів та стратегічних інтересів відповідно до цього.

Проблема посилення Францією свого геополітичного становища в умовах трансформації постбіполярної системи і перегляду її головних зовнішньополітичних векторів представляє науковий інтерес як для зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Історично важлива роль Франції у формуванні як в цілому європейської «світ-економіки», так і всієї «світ-системи» з часів її формування в XVI столітті є незаперечною.

Однак ця роль згодом зменшувалася і нині Франція не є глобальною силою та еталоном розвитку в багатьох сферах. Проте Франція, наряду з іншими провідними державами Західної Європи, входить до складу країн, які є «кандидатами на успіх» на отримання гегемонії в «світ-системі» після

остаточного відходу від одноосібного лідерства США. Тож, чи зможуть французькі амбіції величі бути реалізованими та чи зможе Франція знову стати глобальною потугою вже у 21 столітті чи звитяги минулого так і залишаться найбільшими досягненнями держави в очах людства?

Актуальність роботи полягає в тому, що тема геополітичних перспектив та амбіцій Франції є недостатньо вивченою. До того ж в дедалі більш швидко змінюваному контексті міжнародних відносин, зокрема і на європейському просторі, ця галузь повинна бути в рамках постійного дискурсу та досліджень як вітчизняних (враховуючи євроатлантичні амбіції України), так і іноземних (через переосмислення концепту Європи та її ролі в світі) науковців.

Мета дослідження – проаналізувати геополітичні перспективи та можливості Франції в контексті її намагань відновити власну міжнародну велич та відігравати більш важливу роль в світі, ніж вона відіграє зараз.

Визначена мета передбачає розв’язання низки ключових **завдань**:

- розглянути геополітичне становище Франції на сучасному етапі;
- проаналізувати становище, сильні сторони, слабкості та можливості Франції по відношенню до світових центрів сили;
- визначити ключові активи, сфери та ресурси, які Франція може використати для втілення своїх геополітичних амбіцій;
- виявити основні ризики та загрози, з якими може зіткнутися Франція в 21 столітті;
- спрогнозувати можливі сценарії вирішення основних геополітичних пріоритетів Франції на глобальній арені.

Об’єкт дослідження – міжнародна політика Франції в постбіполярний період.

Предмет дослідження – особливості геополітичних пріоритетів Франції на сучасному етапі.

Методи дослідження:

- метод спостереження використано під час роботи над обробкою думок науковців та експертів про досліджувану проблему;
- метод узагальнення – під час формування особливостей досліджуваної проблеми та вироблення відповідних прогнозів;
- контент-моніторинг – під час вивчення наявної документації стосовно досліджуваної проблеми;
- метод контент-аналізу – під час розгляду стратегічних документів Франції та США в сфері національної безпеки (SRDNS та TOS); документації ЄС щодо обраної тематики.
- метод івент-аналізу – під час вивчення заяв Макрона, Меркель та інших дипломатів та дослідників щодо обраної тематики.

Наукова новизна одержаних результатів. У роботі було проаналізовано та досліджено тематику французької геополітики на сучасному етапі, її перспектив та можливостей, що є недостатньо освітленим в працях вітчизняних науковців; надані та вироблені чіткі прогнози щодо можливого майбутнього Франції та ЄС; систематизовано найважливіші геополітичні активи Французької Республіки; вироблені загальні рекомендації для досягнення основних геополітичних пріоритетів Франції. Отже, проблема вивчена більш детально і системно.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її матеріали можуть бути використані у практичній діяльності дипломатів, науковців та студентів, які займаються вивченням даної проблематики.

Апробація результатів дослідження. Зміст і результати дослідження висвітлювалися у виступі на міжнародній науково-практичній конференції «Політ. Сучасні проблеми науки» (Київ, 2021).

Публікації. Основні положення дипломної роботи було викладено в публікаціях:

- Кізіріді В. О. Французько-німецький геополітичний тандем // Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції / Факультет міжнародних відносин. Національний авіаційний університет; за загальною редакцією М. Г. Луцького. – Київ: Національний авіаційний університет, 2021. С. 123-128.

- Kiziridi. V. France's geopolitical ambitions in the 21st century // Політ. Сучасні проблеми науки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції / Факультет міжнародних відносин. Київ: Національний авіаційний університет, 2021. С. 51-53.

Структура й обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ФРАНЦУЗЬКИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ У СВІТІ

1.1 Міжнародні позиції Франції на межі XX - XXI ст.

З ВВП у 2,8 трлн. дол. США (близько 4,5% світового ВВП) Франція посідає п'яте місце у світі, між Німеччиною та Бразилією, однак, якщо порівнювати за ВВП за паритетом купівельної спроможності, то вона знаходиться лише на дев'ятому місці. Її ВВП на душу населення складає 44 000 доларів на рік, що відповідає двадцятому місцю у світі. У Європі Франція є другою економічною потугою після Німеччини. Країна також є одним із світових лідерів за кількістю прямих іноземних інвестицій [1].

Економічний вплив Франції зумовлений насамперед великими транснаціональними корпораціями: BNP Paribas (банківський сектор), Total (вуглеводні), Carrefour (роздрібна торгівля), LVMH (індустрія предметів розкоші), Areva (атомна енергетика), Renault (автомобільна індустрія), Veolia (навколишнє середовище), тощо. Загалом серед топ-500 компаній світу входить 39 французьких транснаціональних корпорацій. Вони отримують 80% свого прибутку за кордоном, що доводить, що великі французькі фірми є добре інтегрованими в глобалізаційні процеси.

Франція є п'ятим у світі експортером товарів та четвертим експортером послуг. Сильними сторонами французького експорту є повітроплавання, залізничне обладнання, автомобільне обладнання, фармацевтика, товари розкоші та продукти харчування. Однак цього експорту недостатньо для компенсації масового імпорту, особливо нафти. Як результат, сальдо торгового балансу Франції вже кілька років зазнає значного дефіциту (близько 40 мільярдів євро на рік) [1].

Франція є значною військовою потугою, яка з 1960 року належить до «дуже обмеженого» клубу країн з ядерною зброєю. Вона має сучасну та добре оснащену професійну армію, яка бере участь у місіях НАТО або під мандатом ООН, оскільки країна повернулася до командної структури НАТО, яку залишила в 1966 році. Франція посідає шосте місце у світі за військовими витратами та третє по експорту озброєнь: Nexter (раніше Giat Industries) експортує танк Leclerc, авіатехніку Dassault Aviation та Rafale і електронні системи Thales.

Завдяки заморським департаментам, успадкованим від свого колоніального минулого, Франція має військові бази у всіх морях світу, що може дозволити їй швидко втручатися у всі театри операцій. База Куру, що в Гвіані, дозволяє запускати супутники, але вона також експлуатується у військових цілях, оскільки в ній розміщений Центр військового управління (СВК), що виконує наглядові та розвідувальні місії. Французька армія також має постійні бази в кількох африканських країнах (Сенегал, Кот-д'Івуар, Чад, Габон та Джибуті), а в 2009 році вона відкрила першу базу в Перській затоці в Абу-Дабі.

У дипломатичному полі Франція може розраховувати на розгалужену мережу посольств та консульств, яка є другою у світі після США. З 1945 року вона також є однією з п'яти постійних членів Ради Безпеки ООН, що дозволяє їй накладати вето на резолюції, що суперечать її стратегічним інтересам або її принципам. Таким чином, у 2003 році Франція, не вагаючись, розмахувала цією погрозою, тим самим змусивши США відмовитись від пропозиції резолюції про військове втручання в Ірак [1, с. 2].

По всьому світу майже 220 мільйонів людей є франкомовними. Саме тому французька мова залишається міжнародною мовою – вона також вважається офіційною мовою в ООН, Європейському Союзі та Міжнародному олімпійському комітеті. 75 держав є членами Міжнародної організації франкофонії (OIF), або більше третини держав-членів ООН. Її місія полягає у

просуванні французької мови, а також цінностей, які Франція має намір просувати, миру, демократії, прав людини тощо.

Мережа з понад 1000 центрів Альянс Франсез, розташованих у 136 країнах, також сприяє розвитку французької мови: вони приймають 450 000 людей на рік, а понад 6 мільйонів іноземців беруть участь у їх культурних заходах. Французьку мову також пропагують 461 школа за кордоном, а її трансляція здійснюється міжнародними ЗМІ, такими як радіо RFI (35 мільйонів слухачів за кордоном) та телевізійними каналами TV5 Monde та France 24 (підключені понад 200 мільйонів сімей) [1, с. 2].

Нарешті, два мільйони французів, які проживають за кордоном, також сприяють поширенню французької мови та культури. Так само іноземці, які проживають у Франції з професійних причин або з метою навчання (понад 325 000 іноземних студентів у Франції в 2018 році) беруть активну участь у поширенні французької культури, цінностей та мови.

У рамках СОТ, Великої сімки, Великої двадцятки та інших міжнародних інституцій (зокрема, ООН та організацій, які залежать від неї) Франція просуває свої інтереси та свою точку зору. Фінансовий внесок Франції до бюджету міжнародних організацій становить близько 900 мільйонів євро (показник 2011 року), 60% з яких надходить до ООН [1, с. 2].

Деякі з цих міжнародних організацій мають штаб-квартиру у Франції, насамперед Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО, Париж), Інтерпол (Ліон), Міжнародне агентство з досліджень раку (IARC, також у Ліоні) тощо. Отже, присутність Франції у всіх згаданих організаціях посилює вплив Франції на міжнародному рівні.

Це також стосується інституцій Європейського Союзу. Великі країни, такі як Франція чи Німеччина, мають більше голосів, ніж менш населені держави. Кілька європейських установ базуються у Страсбурзі: Європейський парламент,

Рада Європи та Європейський суд з прав людини, а також ще п'ятнадцять інших установ.

Імідж Франції як країни демократії, прав людини та країни притулку для політичних біженців (понад 160 000 у 2011 р.), залишається сильним, хоча на ньому і паразитує антиміграційна політика [1, с. 3]. Країна також просуває цінності демократії та свободи шляхом своєї дипломатії, що іноді призводить до напруженості з іноземними державами: з Росією, що стосується проблеми Чечні, Грузії та України або з Китаєм, з питань Тибету, Гонконгу та політичних опонентів.

Політичний вплив Франції також проявляється через традиційну допомогу у розвитку. Франція є третім донором у світі (у відсотках до ВВП) на офіційну допомогу для розвитку. Однак цей вплив іноді розглядається як форма неоколоніалізму, а деякі стосунки між Францією та певними правлячими колами Африки засуджуються («*Françafrique*»). Гуманітарну політику Франції за кордоном підтримують також численні неурядові організації, такі як «Лікарі без кордонів» або «Лікарі світу» [1, с. 3].

Що стосується французького культурного впливу, то він має дуже довгу історію: французька довгий час була мовою культивованих еліт та міжнародної дипломатії. Філософи Просвітництва заклали основу тривалого французького культурного та літературного впливу. Образ вишуканої Франції передається літературним та іншими мистецтвами, які захищаються принципом культурного винятку, який підтримує Франція. Французьке мистецтво життя, міжнародний вплив Парижа, висока мода та кухня також сприяють іміджу Франції за кордоном.

Франція залишається перехрестям для іноземних інвестицій: це дванадцята країна у світі за обсягом ПІІ, перша в Європі. Ось як дочірні компанії іноземних груп наймають кожного четвертого працівника у виробничому секторі, де вони досягають 30% доданої вартості та вносять 20% досліджень та розробок.

Основними активами Франції є щільність інфраструктури, загальний високий рівень кваліфікації робочої сили та якість життя загалом [1, с. 3].

Ця привабливість також виявляється в туристичному секторі. З 80 мільйонами туристів на рік (10% світового потоку) Франція є першою туристичною країною у світі. Ці показники пояснюються різноманітністю туристичної пропозиції: різноманітні морські курорти, курорти зимових видів спорту, різноманітність ландшафтів, культурна спадщина (архітектура, мода, гастрономія), значення Парижа як туристичного центру світового класу тощо.

Нарешті, Франція приваблива для іноземців. У 2011 році французьке відомство з питань імміграції та інтеграції (OFII) заявило про понад 100 000 новоприбулих, тоді як французьке відомство з захисту біженців та осіб без громадянства (OFPRA) надало статус біженця понад 8 000 шукачів притулку. Деякі вважають ці цифри недостатніми і критикують політику Франції щодо обмеження імміграції – що є предметом бурхливих дискусій. Але сам факт того, що Франція є пунктом призначення міграційних потоків, незаконні вони чи ні, свідчить про те, що країна видається привабливою для багатьох іноземців.

Франція значною мірою залежить від свого імпорту, зокрема у галузі енергетичних ресурсів. Торговельний баланс має значний дефіцит, оскільки більша частина споживаного у Франції виробляється за кордоном. З іншого боку, високий рівень державного боргу послаблює країну, яка повинна фінансувати свій дефіцит на міжнародних ринках. Існує загальна згода щодо того, що його потрібно зменшити, але розбіжності щодо того, як це зробити, розділяють політиків.

Французька економіка страждає від структурних проблем. Виробництво капітальних товарів є недостатнім, особливо у порівнянні з німецьким сусідом. Французький експорт в основному спрямований на Європу, яка переживає слабе зростання. Перш за все, експорт здійснюється в основному великими міжнародними фірмами, значно меншою мірою - малими та середніми - кількість

середніх підприємств також є недостатньою. Нарешті, сектор досліджень та розробок є недостатньо розвиненим, а частина населення не кваліфікована для професій майбутнього [1, с. 4].

Загалом, Франція намагається заявити про себе в контексті глобалізації. Частка країни у світовій торгівлі стагнувала нижче 4%, до того ж Франція стикається з конкуренцією з боку країн, що розвиваються - Китаю, Індії, Бразилії тощо. Новий міжнародний поділ праці (NDIT) призводить до офшорингу, особливо у промисловому секторі, та передачі сервісів сторонам із низькими витратами на оплату праці.

Підйом нових держав відображається також і на політичному рівні. Таким чином, місце Франції в Раді Безпеки ООН піддається сумніву набагато більш густонаселеними державами, які претендують на більш важливе місце на міжнародній арені. Загалом, французька дипломатія відступає в Африці, де вона традиційно мала великий вплив з кінця колоніального періоду. І у «концерті націй» Франція зараз може бути лише середньою державою [2, с. 8].

На культурному рівні Франція також намагається зберегти свій ранг. Англійська мова набуває популярності як міжнародна мова, в той час як французькі культурні вистави іноді силують знайти аудиторію за кордоном, за винятком кількох великих історій успіху. У галузі моди Париж змагається за місце світової столиці з Лондоном або Міланом. У галузі гастрономії французькі кухарі завжди затребувані за кордоном, але французька кухня стикається з конкуренцією молодих іноземних шефів.

Важко точно виміряти зниження впливу та культурного іміджу Франції за кордоном. Однак це допомагає зафіксувати Францію у низці кліше: країна вин, сиру та розкоші, Франція більше не розглядається у всьому світі як країна зі значним впливом [1, с. 4].

Книги та статті на тему французького занепаду постійно поширюються світом: «Франція, що падає» (Ніколя Баверез), «Франція, критичний стан» (Жан

Пейрелевада) тощо. Для характеристики тих, хто вважає, що спостерігає або передбачає спад Франції на економічному, дипломатичному чи культурному рівні, було навіть введено термін «деклінологи». Однак можна помітити, що цей тип дискурсу не є новим, але він був поживлений глобалізацією.

Однак наприклад інші спостерігачі підкреслюють активи, які дозволять Франції зберегти або навіть посилити свій вплив: більш динамічна демографія, ніж у сусідів, виняткова спадщина, існування інноваційних секторів та ефективність досліджень тощо. Через це неможливо зробити вибір між оптимістичними чи песимістичними прогнозам [1, с. 5].

Що стосується роздумів про вплив Франції на міжнародному рівні, то вони також повинні бути прояснені. І тут Франція може розраховувати на свої активи: свою присутність за кордоном, свою історію, свої культурні особливості тощо. Але очевидно, що поява нових країн у багатополлярному світі представляє виклик для Франції.

1.2 Ядерний компонент національної безпеки Франції

Франція досі розглядає свій ядерний арсенал як важливу страховку від можливих великих загроз у майбутньому, так і в якості гарантії проведення незалежної зовнішньої політики. У країні існує широкий консенсус щодо збереження ядерного фактору стримування як серед політичних партій, так і серед широкої громадськості. Триває програма модернізації, яка забезпечить безперервну ефективність французьких ядерних сил аж до 2030-х років, до того ж Франція досить обмежено тлумачить свої зобов'язання щодо роззброєння згідно з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї. Це говорить про те, що найбільш вірогідним напрямком ядерної політики Франції є консерватизм. Однак можливі й інші сценарії, особливо у сфері трансатлантичного та/або європейського співробітництва.

Навряд чи Франція почала б сьогодні військову програму ядерної зброї, якщо б у неї її ще не було. Однак країна все ще розглядає свій ядерний арсенал як важливий елемент своєї політики безпеки та оборони. Значною мірою оригінальні обґрунтування французької ядерної програми все ще вважаються дійсними. З французької точки зору потенційні стратегічні загрози європейській безпеці не зникли, і гарантія США через НАТО не вважається більш надійною, ніж у минулому. Крім того, Париж зараз хотів би, щоб Європа отримала таку ж стратегічну автономію для Європи, що вона мала з 1960-х років. Основна ідея того, що ядерна зброя робить націю вільною та незалежною, все ще існує в національній стратегічній культурі. Що стосується зовнішньої політики, ядерний статус Франції, здається, завжди присутній у свідомості будь-якого французького президента, прем'єр-міністра чи міністра закордонних справ.

Франція проводить політику «суворої достатності», згідно з якою Франція підтримує свій ядерний арсенал на мінімально необхідному рівні, сумісному зі стратегічним контекстом.

Це є позицією Франції впродовж кількох років, і було нещодавно підтверджено у промові президента Макрона про оборону та ядерне стримування у лютому 2020 року: «Прагнучи до миру, Франція прагне до роззброєння, яке сприяє глобальній стабільності та безпеці. Франція має унікальний досвід, дотримуючись своїх обов'язків та інтересів, вона безповоротно демонтувала свій наземний ядерний компонент, об'єкти для ядерних випробувань і переробки розщеплюваних матеріалів для виробництва зброї та зменшила розмір свого арсеналу, який зараз складає менше 300 боєголовок. Ці рішення відповідають нашій відмові від будь-якого виду гонки озброєнь та збереженню формату нашого ядерного стримування на рівні суворої достатності» [3, с. 7].

Франція не бере участі в механізмах ядерного планування НАТО, і її сили офіційно не закріплені за НАТО, хоча вона і сприяє загальному стримуючому ефекту Альянсу. Франція віддана зміцненню «ядерної культури Альянсу».

Відповідно до свого бажання бачити більш плідну співпрацю в обороні Європи через спільну політику безпеки та оборони ЄС (СПБО), президент Макрон також висловив думку, що французьке ядерне стримування повинно грати центральну роль у колективній безпеці Європи. У своєму виступі в лютому 2020 року він закликав до стратегічного діалогу з цією метою та окреслив потенціал інших європейських країн щодо їх участі у військових навчаннях, що проводяться французькими стримуючими силами. Однак він не став йти далі і пропонувати розділення будь-яких ядерних активів:

«З цього приводу наше незалежне прийняття рішень повністю сумісне з нашою непохитною солідарністю з нашими європейськими партнерами. Наша відданість їх безпеці та обороні є природним виразом нашої все тіснішої солідарності. Давайте зрозуміємо: життєво важливі інтереси Франції тепер мають європейський вимір. У цьому дусі я хотів би розвивати стратегічний діалог з нашими європейськими партнерами, які готові до цього, щодо ролі, яку відіграє французький ядерний компонент у нашій колективній безпеці. Європейські партнери, які готові йти цією дорогою, можуть бути допущені до навчань французьких сил стримування. Цей стратегічний діалог та ці обміни природно сприятимуть розвитку справжньої стратегічної культури серед європейців» [3, с. 7].

Французька пропозиція була зустрита за зацікавленістю в деяких європейських країнах, зокрема Німеччині, Польщі та країнах Балтії. Однак це також сприйняло скептицизму з боку країн, що підтримують роззброєння, таких як Австрія, і, що може бути більш важливо, Генеральний секретар НАТО, який, як повідомляється, прокоментував: «Європа вже має здатність до ядерного стримування до того ж існує активна доктрина. Вона інституціоналізована і існує вже десятки років. Це остаточна гарантія безпеки європейців, і ми не повинні робити нічого, що може послабити або скомпрометувати її» [4].

У довгостроковій перспективі Франція неодноразово висловлювала свою прихильність ядерному роззброєнню. Французький уряд виступає за підтримку Договору про нерозповсюдження ядерного зброї (ДНЯЗ), загальну ратифікацію Договору про всебічну заборону випробувань (ДВЗЯП), негайні переговори щодо Договору про заборону виробництва розщеплюваних матеріалів (ДЗВРМ) і продовження роботи з моніторингу та верифікації ядерного роззброєння.

Однак традиційна точка зору Франції полягає в тому, що роззброєння не може бути самоціллю і повинно бути пов'язане спочатку з посиленням міжнародної безпеки. Відповідно до цього, Франція відкидає одностороннє роззброєння. У своєму національному звіті до Оглядової конференції ДНЯЗ 2015 року уряд Франції заявив: «Ціль ядерного роззброєння не може розглядатися окремо від колективної безпеки. Ядерне роззброєння можливе лише за умови врахування стратегічного контексту, його також слід розглядати як частину поступового процесу, який гарантуватиме всім сторонам незмінну безпеку та відверне нову гонку озброєнь» [5].

У лютому 2020 року президент Макрон підтвердив цю позицію: «Я не можу [...] поставити перед Францією моральну мету з роззброєння наших демократій, тоді як інші держави, або навіть диктатури, будуть підтримувати або розробляти свою ядерну зброю. Для такої держави, яка має ядерну зброю, як Франція, одностороннє ядерне роззброєння було б майже все одно, що піддавати себе, а також своїх партнерів насильству та шантажу, або сподіватися, що інші захистять нас. Я відмовляюсь від цієї перспективи. І давайте не будемо наївними: навіть якби Франція, чий арсенал не можна навіть близько порівняти з американським чи російським, відмовилася від своєї зброї, інші ядерні держави не пішли б за цим прикладом» [6].

Стримуючий фактор Франції вимушений буде зіткнутися з багатьма викликами, щоб забезпечити свою стійкість та адаптацію до нових умов. Франція повинна буде підтримувати базу технічних та людських ресурсів, що дозволить

її ядерному компоненту зберегти гнучкість та швидкість реагування, необхідні для вирішення будь-яких змін у стратегічному контексті.

Це вимагатиме збереження довгострокових наукових, технічних, промислових та експлуатаційних навичок, необхідних для забезпечення ядерного стримування, в той час, як бюджети та замовлення скорочуються, розподіляються виробничі цикли та обмежуються програми модернізації. Приклад Великобританії показує, що втрата навичок у проектуванні та виробництві підводних човнів, наприклад, може відбутися швидко. Ядерне стримування включає в себе складні та комплексні системи – наприклад система атомного підводного човна за балістичними ракетами (ПЧАРБ) за складністю дорівнює лише системі космічного човна – які виробляються в дуже малих кількостях і мають дуже тривалий термін служби.

Отже, необхідно буде постійно забезпечувати збереження кваліфікації Комісаріату ядерної енергетики Франції (фр. СЕА) та основних зацікавлених компаній, а також їх субпідрядників (кілька сотень компаній). Мова йде не лише про технічне обслуговування ядерного стримуючого фактору, це також має велике значення для забезпечення еволюції ядерних сил, зокрема, у випадку зміни стратегічного контексту. Деякі цивільні види діяльності, безсумнівно, постраждають від цієї втрати навичок, оскільки методи та ноу-хау є спільними для обох областей.

Майбутні програми включають:

- будівництво наступників М51.2 (М51.3 та М51.4), зокрема для проникнення в майбутні оборонні системи, особливо з урахуванням розвитку протиракетної оборони, та АSМРА (ASN4G, ядерної ракети четвертого покоління класу «повітря-земля», яка буде гіперзвуковою та матиме стелс-технології)

- проектування та будівництво ПЧАРБ третього покоління, які вступлять на озброєння наприкінці 2030-х років, тоннаж яких буде - за логікою достатності

та меншої вартості – дуже близьким до поточних підводних човнів, оскільки вони будуть нести ракети вироблені на основі М51;

- проектування майбутніх ядерних боєголовок наприкінці терміну експлуатації наявної зброї, тобто протягом 2030-х років [7, с. 65].

Серед варіантів, які за необхідності можна дослідити в майбутньому, підвищення ефективності діючих систем озброєння: дальність, точність, стелс, гнучкість, здатність проникати в стійке середовище; розробка нових типів носіїв (наприклад, змішані балістичні/аеробні рушійні системи; озброєні безпілотні літаки великої дальності тощо); та модулювання ефектів зброї на основі існуючих формул.

Розвідка, аналіз, попередження та виявлення представляють сфери, інвестування в які буде особливо важливим. Звичайно, хтось думає про можливість локалізації запусків ракет (сьогодні Європа значною мірою покладається на можливості НАТО), але маються на увазі інші сфери: наприклад, технічно, здатність точно визначити походження розщеплюваного матеріалу (щоб бути більш обережними з радикальними гіпотезами державного ядерного тероризму), або, в інтелектуальному плані, розуміння політичної поведінки держав-власників зброї масового знищення.

Підтримка культури ядерного стримування в оборонному співтоваристві – ще одна проблема. У галузі, яка вже має дуже конфіденційний характер, функціонування якої часто покривається різними рівнями секретності, до яких мають доступ лише незначна меншість цивільного та військового персоналу, поширення знань зараз стає проблематичним через значне скорочення кількості людей, яким потрібно це знати. Наприклад, армія повністю відсторонена від «ядерних справ» з 1996 року, хоча, природно, невеликій кількості її офіцерів доводиться розглядати ці справи через суміжний характер їх функцій. Все це не сприяє розумінню потенційного ядерного виміру при кризовому менеджменті:

антикризове управління та ядерне стримування все ще є надто часто окремими сферами.

Франції також може знадобитися скоригувати свій підхід до стримування. Як зазначалося вище, жодна інша країна не пов'язувала терміни «стримування», «відплата» та «ядерна» до цього моменту. Проте, як уже пропонувалося в Білих книгах 1972 і 1994 років, ядерна зброя не має монополії на стримування. Включення французької концепції в загальну концепцію стримування, яка також включатиме звичайні операції та засоби заборони (включаючи протиракетну оборону), залишається недосягнутим у сучасному контексті [7, с. 66].

Поняття неядерного стримування у контексті тероризму та зброї масового знищення здається абсолютно чужим для французької офіційної мови у справах безпеки. Незалежну ядерну позицію Франції буде дедалі важче узгоджувати з її прагненням до більш інтегрованого Європейського Союзу. Цей виклик був визнаний з початку 90-х років чисельними французькими урядами, але й досі жоден з них не зміг розв'язати цю дилему. І саме від того, яким чином Франція вирішить цю проблему, залежатиме як її місце в клубі наймогутніших держав, так і місце Європи в ньому, з якою вона, як ми вже зрозуміли, нерозривно пов'язана.

1.3 Франція і нові можливості в Арктиці

Хоча Франція і не є арктичною країною, вона претендує на статус «полярної» країни з огляду на її інтереси в регіоні та значний внесок у наукові дослідження, а також статус спостерігача в Арктичній раді. Чому ж Арктика настільки важлива?

Арктичний регіон переживає безпрецедентні зміни у своїх фізичних, соціальних, гео економічних та геополітичних реаліях. Ці швидкі зміни мають значний вплив на безпеку Арктики та її стратегічну цінність.

Зміна клімату є одним із факторів, що найбільш сильно впливають на фізичне середовище та людей, що проживають у регіоні, а також геополітику Арктики. Багато негативних наслідків зміни клімату вже мали значний вплив на навколишнє середовище, економічну діяльність та життя громади там. Зміна клімату часто ускладнює і без того серйозні виклики безпеці та переплітається із соціальними, політичними та економічними процесами в регіоні. Глобальні температури зростають, і Арктика теплішає швидше, ніж будь-який інший регіон у світі. Наприклад, весняні та літні місяці 2019 року ввійшли до трійки найтепліших в Арктиці з 1979 року, а середні температури з червня по серпень становили 3 – 4 градуси Цельсія вище середнього. Підвищення температури трансформує Арктику, впливаючи на морський лід, вічну мерзлоту, льодовики та сніговий покрив. У період з 1979 по 2019 рік «лінійна швидкість зменшення морського льодяного покриву становить 82 400 квадратних кілометрів на рік, або 12,9 % на десятиліття відносно середнього показника 1981–2010 рр.» [8, с. 3]. Вчені не виключають можливості вільної від криги Арктики влітку в майбутньому [9]. Атмосферне потепління призводить до зменшення земного снігового покриву весною, а також зменшення осіннього снігового покриву та його тривалості. Температури вічної мерзлоти стабільно зростали в Арктичному регіоні, а літнє танення льодовикового покриву Гренландії посилювалося з 1990-х років [10].

Відкриття раніше вкритих льодом територій, судноплавних шляхів та ресурсів, спричинило дискусії щодо питань суверенітету та міжнародного права. Воно також активізувало процес подання територіальних претензій щодо розміру континентального шельфу в рамках відповідної Комісії ООН (UNCLOS) стосовно делімітації морських кордонів в Арктиці та врегулювання суперечок, пов'язаних з цими питаннями [11]. Деякі з них, такі як диспут про морський кордон між Росією та Норвегією в Баренцевому морі, успішно врегульовані [12]. Багато інших залишаються невирішеними [8, с. 6].

Танення арктичного льоду спричинило дискусії щодо відкриття нових економічних можливостей, пов'язаних насамперед із видобутком природних ресурсів та судноплавством. Це, у свою чергу, породило низку викликів безпеці, наприклад, щодо заходів морської екологічної безпеки, відсутності належної інфраструктури вздовж судноплавних смуг та відсутності широко розповсюджених пошуково-рятувальних можливостей в Арктичному регіоні [13]. Видобуток нафти та газу на Арктичному шельфі збільшує ризик забруднення від розливу нафти, що може мати вплив на екосистеми, дику природу та життя місцевих громад [14]. Гірничодобувні та великі інфраструктурні проекти також часто розглядаються як ризик для традиційних засобів існування арктичних спільнот [15]. В той же час, видобувна промисловість також розглядається як основа економічної безпеки та забезпечення робочих місць в Арктиці [16]. Багато держав Арктичного регіону в даний час залежать від викопного палива, але зобов'язані рухатися подалі від них, щоб пом'якшити зміни клімату. Якщо арктичні держави прагнуть дотримуватися зобов'язань, які вони взяли на себе Паризькою угодою 2016 року, їм потрібно буде відійти від викопного палива, і це позначиться на економічній безпеці в регіоні – принаймні для деяких і в короткостроковій перспективі. Невиконання цілей стосовно викидів за Паризькою угодою суттєво змінило б майбутнє арктичного регіону та за його межами [8, с. 7].

Французькі стратегічні інтереси в Арктиці дуже різноманітні, і вони схожі на інтереси інших великих європейських країн:

- вивчення кліматичних змін та їх наслідків, особливо для риболовлі;
- безпека та вартість морського транспорту;
- бізнес-інтереси в Арктиці (особливо потужної компанії Total);
- просування ЄС в Арктичній раді та забезпечення геополітичних інтересів в Арктиці для Франції та інтеграційного союзу в цілому [17].

Міністерство закордонних справ Франції видало офіційну «дорожню карту» в березні 2016 року, де було викладено основні напрямки політики Франції в Арктиці. Основна теза полягає в тому, що в умовах глобального потепління Арктика стає об'єктом дуже великого значення для всього міжнародного співтовариства [18].

Оскільки Франція не має значних запасів енергії, вона широко імпортує вуглеводні (8 місце у світі за імпортом газу та нафти), переважно з Норвегії, Африки та Близького Сходу. Однією з французьких нафтогазових компаній, що відноситься до класу ТНК, є Total. Норвегія посідає 1-е місце з постачання природного газу до Франції та 2-е з постачання нафти (після Росії). У Франції Норвегія вважається передовою з точки зору технологій країною, яка до того ж багата паливом. Французькі компанії Total і Gaz de France / Suez є основними покупцями скрапленого газу, отриманого з природного газу, видобутого на норвезькому родовищі «Сньовіт» у Баренцевому морі [19, с. 145].

Компанія Total видобуває вуглеводні по всьому світу. Ця компанія дуже важлива для економіки Франції, оскільки на неї припадає 12% французького фондового ринку. Її прибуток у 2012 році досяг 12 млрд. Доларів, податкові внески до державної казни склали 1,2 млрд. євро, чого цілком достатньо, щоб держава стала уважною до інтересів нафтового бізнесу [19, с. 146]. Компанія вважається експертом з нафти та газу (у тому числі в холодному кліматі) та відповідних технологій. Компанія здійснює більшість арктичних операцій в норвезькій та російській Арктиці і робить значні інвестиції в російський сектор Арктики. Компанія присутня в регіонах крайньої Півночі з 1970-х років і накопичила великий досвід видобутку вуглеводнів у суворих умовах. Вона бере участь у геологічних роботах з вивчення родовищ на Алясці, в Північній Канаді, в Шпіцбергені, на Сньовіт в Баренцевому морі, на заході Гренландії, в Тимано-Печорському басейні в Росії, в Західному Сибіру. Ця французька ТНК придбала частку акцій «Ямалу», а також компанії «Новатек», 25% в проекті

Штокманівського родовища, разом з «Газпромом», але його розробка відкладається до 30-х років XXI століття. У компанії працює 97 000 людей, 40% з них працюють за межами Європи. Один із вищих керівників Total, Крістофер де Маржері, який трагічно загинув в авіакатастрофі в 2013 році, застерігав від початку видобутку нафти в Арктиці на основі існуючих технологій, справедливо вважаючи, що загроза великих катастроф занадто висока.

Франція виявляє підвищений інтерес до досліджень Арктики, захисту природного середовища Арктики, забезпечення військової безпеки регіону, використання Північного морського шляху та до видобутку вуглеводнів в Арктиці. Її арктична політика обговорювалася в обох палатах парламенту – Сенаті та Національних зборах. Створено певні інституційні рамки для її реалізації. Мішель Рокар, колишній прем'єр-міністр, був призначений спеціальним послом з питань Арктики в 2009 році. Цей політик був відомий як «батько» Мадридського протоколу про охорону навколишнього середовища південного полюса Землі, який був підписаний у 1991 році у зв'язку з укладення Договору про Антарктику. Ці документи забороняли видобуток корисних копалин на цьому континенті на 50 років. Очевидно, що французькі правлячі кола не проти використовувати деякі підходи до питань Антарктики стосовно арктичної політики [19, с. 146].

Будучи ядерною державою, Франція прагне взяти участь у забезпеченні безпеки в Арктиці. Вона бере активну участь у військовому співробітництві з Данією, Канадою, Норвегією, США у проведенні військових навчань «Холодна відповідь», що проводяться щороку державами-членами НАТО на території Норвегії [17; 20; 21].

Франція бере участь у діяльності регіональних арктичних організацій, є спостерігачем в Арктичній раді та в Центрі з біологічної оцінки та досліджень (СВЕР). Окрім наукових досліджень, зміни клімату та охорони навколишнього середовища, Франція зацікавлена в арктичних мінеральних ресурсах, оскільки

передбачається, що запаси вуглеводнів в Арктиці величезні, і вони є єдиними у світі, які ще не розроблялися. У французькій Білій книзі з оборони та безпеки, опублікованій в 2013 р., енергетична безпека розглядається як один із чотирьох пріоритетів Франції [21].

Франція має великий інтерес до північних морських шляхів, вона намагається юридично виправдати надання міжнародного статусу канадському Північно-Західному проходу, що не підтримується урядом Канади. Париж пояснює це тим, що канадський економічний потенціал занадто малий для ефективного управління цим маршрутом, і Канада не має достатніх фінансових ресурсів, необхідних для цього.

Таким чином, три фактори обумовили збільшення інтересу Франції до Арктики: зміна клімату, посилення конкуренції за ресурси, проблема меж ексклюзивних економічних зон, хоча ООН займається питанням територіальних зон. Всі три фактори пов'язані з безпекою. Російська експедиція на Північний полюс і підняття титанового російського прапора на дні Північного Льодовитого океану сприймаються у Франції неоднозначно. З цього часу Франція почала вживати заходів для забезпечення того, щоб її збройні сили могли здійснювати військові операції в арктичній зоні. Французький піхотний батальйон вперше взяв участь у міжнародних військових навчаннях «Холодна відповідь» які регулярно проводяться в Норвегії, за участю НАТО. У 2012 році в навчаннях взяли участь 9000 солдатів з 14 країн НАТО, у тому числі 420 французьких піхотинців. Навчання 2012 року проводились не лише на території Норвегії, а й у Швеції. Найактивнішими учасниками стали Великобританія, Канада, Нідерланди, США, Франція та Швеція. Пізніше Франція провела навчання з Росією в Баренцевому морі з викликом французького корабля до Северодвінська. Російський крейсер «Петро Великий» здійснив дружній візит до французького Бреста. В даний час контингент французьких військ, здатний вести операції в Арктиці, досяг 6000 осіб. Французькі військові кораблі та атомні підводні човни

регулярно плавають у Північне моря. ВПС Франції взяли участь у міжнародних військових навчаннях на Алясці. Французькі пілоти беруть участь у щорічних навчаннях у Північному Калоті, який розташований на півночі Норвегії, Швеції та Фінляндії [20].

Однією з центральних складових французької політики в Арктиці є твердження, що ця політика повинна мати не регіональний, а глобальний характер, оскільки події в Арктиці безпосередньо зачіпають також і французькі інтереси. Це виправдовується впливом Арктики на глобальний клімат. Звідси робиться висновок, що не можна довіряти так званому Арктичному клубу з п'яти-восьми держав [19, с. 148].

В контексті Арктики Франція намагається активно використовувати і європейський вимір своєї політики. Франція мала значний вплив на формування арктичної стратегії ЄС, і саме Франція ініціювала розробку відповідних документів. Франція особливо активно працювала в цій галузі під час останнього головування в ЄС у 2008 році.

Розвиток питань Арктики в ЄС базується на тому, що Союз вже має політику Північного виміру, яка стосується Арктики. Таким чином, з'явилася нова політична концепція – «арктичне вікно» політики ЄС. Під час візиту до Гренландії, який активно підтримувався усіма скандинавські країни та Фінляндією, посол Франції з питань екології Лоран Стефаніні сказав: «Арктика є частиною Північного виміру спільної політики ЄС у галузі зовнішньої політики та політики безпеки, і ви можете бути впевнені, що ми будемо розвивати цей пріоритет. ЄС має «арктичне вікно», і навіть більше – «арктичні двері» [22]. Комісія ЄС видала перший документ про арктичну політику в листопаді 2008 року як розвиток цієї точки зору.

Франція шукає правових підстав, щоб відігравати більш активну роль в Арктиці. Вона підтримує прийняття представників ЄС до Арктичної ради, вважаючи, що це посилить можливості Франції впливати на рішення АР. Одна

лише Франція зробила найбільший вплив на формування арктичної політики ЄС. Париж не готовий прийняти ситуацію, коли вісім членів Арктичної ради вирішують проблеми від імені всього людства. Деякі французькі експерти та політики виступають за запровадження режиму міжнародного управління Арктикою, який би зрівнював права постійних членів Арктичної ради з країнами-спостерігачами. Цього погляду не поділяють циркумполярні країни [19, с. 151-152].

Загалом, арктична політика Франції відображає її загальний підхід до проблем глобального масштабу, який Франція розглядає як інструмент посилення свого впливу на глобальний порядок денний, покладаючись на міжнародні організації, насамперед ЄС, НАТО, ООН, але демонструє готовність до діалогу з членами Арктичної ради, включаючи Росію.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ФРАНЦІЇ ПО ВІДНОШЕННЮ ДО СВІТОВИХ ЦЕНТРІВ СИЛИ

2.1 Майбутнє трансатлантичної кооперації у геополітичних планах Франції

Обрання президентом Емманюеля Макрона багато в чому стало несподіванкою. Він був певною мірою новачком на політичній арені, його програма передбачала багато структурних реформ, і він був відвертим єврофілом в досить євроскептичному кліматі. Влітку 2017 року він розпочав обіцяні ним реформи, створивши Стратегічний огляд оборони та національної безпеки (SRDNS). В цьому документі, опублікованому наприкінці жовтня того ж року, викладено реформи оборонної політики Франції. Однак навряд чи можна стверджувати, що поява SRDNS означає семантичний розрив з попередніми оглядами: загрози залишаються незмінними, союзи продовжують існувати, а воля до збереження національної стратегічної автономії залишається наріжним камнем французької політики. З іншого боку, новий президент, схоже, застосовує більш реалістичний підхід до бюджетування, оскільки останній Закон про військове планування на 2019–2025 роки передбачає збільшення оборонного бюджету на 10 млрд євро, щоб досягти 2 відсотків ВВП до 2025 року. Роками французькі амбіції в оборонній політиці розбивалися об недостатнє фінансування – з обранням Макрона це, схоже, змінюється.

Президент Макрон підтримував різні ініціативи Європейської Комісії та країн-членів ЄС щодо оборонного співробітництва на засіданні Європейської Ради ще в грудні 2016 року, у цей самий час, Франція втрачає свого найближчого союзника оборонної політики ЄС внаслідок Brexit. Її оборонні відносини зі Сполученим Королівством визначаються кількома ініціативами, зокрема Договором Ланкастерського дому 2010 року. З офіційним виходом

Великобританії з ЄС, Франція стала єдиною країною ЄС, яка має постійне місце в Раді Безпеки ООН і єдиною ядерною державою Союзу.

Тим часом регіональні загрози рясніють, загроза тероризму у Франції також залишається високою, а еволюція відносин з Росією та розвиток подій на Близькому Сході тільки підкреслюють необхідність придбання необхідних навичок для мінімізації ризиків та оперативного використання можливостей [23, с. 20].

Третя компенсаційна стратегія Сполучених Штатів (TOS) також розглядає необхідність збільшення відповідних оборонних бюджетів США, щоб мати можливість впоратися зі зростаючими витратами на інновації. Враховуючи розмір свого оборонного бюджету порівняно із американським, Франція є набагато більш вразливою в цьому аспекті, і тому їй необхідно переглянути свою політику щодо інновацій. SRDNS також закликає до змін в культурі Міністерства збройних сил для того, щоб надалі воно мало змогу охоплювати ще й цивільні наукові центри та приватний сектор, разом з цим підтримуючи національне, європейське та міжнародне співробітництво [24]. Після виходу «Білої книги» Закон про військове планування на 2014–2019 роки значно збільшив бюджет на дослідження та розробки, тоді як французьке агентство із закупівель розпочало реформу своїх оборонних досліджень. Реформа була представлена в 2015 році під терміном «наука і техніка», що означає «наука, дослідження, технології та інновації» і включає весь спектр оборонних досліджень, починаючи від дослідницьких етапів і закінчуючи реалізацією демонстрацій. Вона має намір об'єднати приватних та державних акторів, оборонну та комерційну промисловість, індустрію товарів подвійного використання з метою зміцнити французьку систему інновацій та створити побічний продукт.

Як і у випадку з TOS, проблема полягає в тому, що нова науково-технічна політика впливає не лише на технологічні інновації, що вироблятимуться агентством із закупівель у найближчі 30 років, але також і на пріоритети.

Нарешті, невизначеність щодо майбутньої участі Сполучених Штатів у європейській безпеці зростає після обрання Дональда Трампа, хоч і дещо зменшилась з обранням Байдена.

Франція дуже прив'язана до свого союзу із США в рамках НАТО та поза ним. «В союзі, але не однієї думки» зі Сполученими Штатами, Франція завжди відстоювала своє право на свободу слова, тенденція, яку поперемінно вітав і критикував Вашингтон залежно від контексту та адміністрації. Стратегічна автономія була і є основною метою оборонної політики Франції. Тому країна завжди підтримувала свій військовий потенціал та надійну оборонну промисловість, яка була одночасно рушієм та перешкодою для промислового співробітництва зі США [23, с. 21].

Французький SRDNS 2017 року – це не реакція на Третю компенсаційну стратегію США (TOS), а реакція на ті самі виклики, що і надихнули цю ініціативу. Він був розроблений, щоб представити уявлення про загрозу та пріоритети нового президента та його уряду, а також підтвердити суверенітет та стратегічну автономію Франції. Отже, SRDNS ні прямо, ні опосередковано не посиляється на TOS. Однак контекст, в якому діють французькі збройні сили, цілком порівнянний із тим, для якого була складена TOS. Наприклад, сприйняття загроз у кожному документі схоже. Обидва підкреслюють зростання кіберзагроз та розповсюдження цивільних технологій, які можуть призвести до нових загроз або до розробки зброї недержавними суб'єктами. У випадку з Францією це призвело до передислокації інвестицій Міністерства збройних сил у критичні технології.

Усвідомлення зростаючих загроз та їх наслідків для оборонних інновацій у Франції збіглося з розвитком TOS у Сполучених Штатах. До написання SRDNS французьке агентство з питань оборонних закупівель (Direction Générale de l'Armement) розпочало роздуми на цю тему і опублікувало документ про науково-технічну політику в кінці 2014 року, визначивши науку і технології як нову

деномінацію для досліджень та інновацій Міністерства збройних сил. Він розширює спектр оборонних інновацій, інтегруючи попередній підхід з необхідністю кращого розуміння геополітичного, економічного, технічного та технологічного контексту. Цей документ також спрямований на залучення державного та приватного секторів для оптимізації поділу між цивільними та військовими дослідженнями.

Деякі з елементів, представлених у SRDNS 2017 року, наближають французький стратегічний аналіз до американської TOS – зокрема, гнучкість, цивільні інновації та бюджети. Одним із прикладів є поява поняття військової гнучкості, що розуміється як необхідність кращої адаптації до мінливих і дедалі складніших умов. SRDNS визначає концепцію як «швидке та оборотне пристосування до певної ситуації, яке до того ж не заважає діям довгострокового характеру». У TOS використовується та сама ідея, яка визначається як «здатність діяти належним чином в умовах, що змінюються, і застосовувати повною мірою силу гнучкості, адаптивності та реагування» [24].

Франція також дійшла тих самих висновків, що й Сполучені Штати, щодо динамізму цивільного сектору у створенні інновацій та його спроможності виробляти дешевші та особливо ефективні технології. Це водночас є і можливістю, і загрозою, оскільки вони можуть дозволити військовим отримувати доступ до інноваційних технологій швидше та з меншими витратами. У той же час вони прискорюють технічний прогрес до такої міри, що військовим потрібно все швидше та швидше впроваджувати інновації, щоб зберегти свої можливості та перевагу.

SRDNS, як і все французьке промислове виробництво, взамін підтримує французьку оборонну та технологічну промислову базу (DTIB). Це може вплинути на інноваційний процес, а також на способи придбання та в цілому проведення програм озброєнь.

Врешті-решт TOS може мати наслідки на рівні взаємодії між французькими та американськими силами, а також на науково-дослідні, технологічні програми, а також програми озброєння, що проводяться Міністерством оборони США та приватними американськими компаніями у партнерстві з європейськими акторами. Однак на сьогоднішній день поки що немає жодних ознак того, що французька політика реагує на цю можливість. У цьому контексті, як це часто було в минулому, Франція розглядає європейське співробітництво як спосіб покращення як оперативної сумісності зі США, так і європейської автономії одночасно. З цієї точки зору вона значною мірою підтримує імпульс європейського оборонного співробітництва з грудня 2016 року. Очевидно, сюди входить необхідність розвивати європейські можливості безпеки, щоб стати менш залежними від США. Інша важлива мета – підтримка європейської політики безпеки та оборони. Франція завжди підкреслювала стратегічну автономію: на національному рівні під час холодної війни та в контексті ЄС з часу розпаду Радянського Союзу.

Французькі військові задіяні в кризових точках в різних регіонах світу. Основна увага приділяється боротьбі з тероризмом вдома (Операція Сентінель) та за кордоном (у регіоні Сахель та на Близькому Сході). Ці виклики значною мірою випробовують французькі можливості та ресурси. Президент Макрон пообіцяв нові методи боротьби з цими завданнями, а також збільшення військового бюджету в 2018 році, маючи на меті досягти бажаної для членів НАТО межі у 2 відсотки від ВВП до 2025 року [23, с. 23].

SRDNS 2017 року підкреслює той факт, що загрози та ризики, визначені у Білій книзі з питань оборони та національної безпеки 2013 року, еволюціонували швидше та інтенсивніше, ніж передбачалось. Можливо, як результат цього, згідно з тодішньою заявою одного з урядових джерел, «волею президента є стрімко йти вперед, швидко дивитись на стратегічний контекст, вивчати та пріоритезувати наші інтереси, визначати наші амбіції» в європейській

перспективі [23, с. 23]. За французькою оцінкою, основною загрозою є джихадистський тероризм. За даними SRDNS, ця загроза еволюціонує, поширюється на нові регіони і процвітає в ситуаціях хаосу, громадянських воєн та слабкості держав. У ширшому контексті, у SRDNS говориться, що кризи та загрози наближаються до Європи, яка відчула повернення війни та застосування сили вздовж своїх кордонів. Міграційна криза, вразливість у Сахель-Сахарському поясі та тривала дестабілізація на Близькому Сході називаються постійними загрозами. Більше того, загрози та вразливості, як правило, посилюються іншими подіями, такими як зміна клімату, організована злочинність та пандемії.

Нарешті, розвиток масових технологій у віртуальному просторі та в інформаційному полі послаблює суспільство та їхню безпеку. Вони постійно посилюють вимоги до засобів захисту, запобігання та боротьби зі зловмисними діями та втручаннями, наслідки яких можуть бути істотними. Утвердження військової могутності кількома країнами, що розвиваються, також є помітною загрозою. Це змінює співвідношення сил та ризиків та до того ж живить логіку конкуренції за доступ до природних ресурсів і контроль стратегічних просторів (морських, повітряних, екзоатмосферних та цифрових) [24].

Ворогами та опонентами розробляються нові *modi operandi*, засновані на неоднозначності намірів сторін. Вони використовують широкий спектр цивільних та військових методів, щоб залякувати та дестабілізувати людей, створюючи більший ризик ескалації. Крім того, все більша кількість акторів здатні набути передового військового потенціалу завдяки технологічним розробкам та розповсюдженню цивільних технологій. Ці розробки кидають виклик оперативній та технологічній перевазі західних військових на суші, морі та у повітрі, а також у цифровому просторі, який стає зоною потенційного протистояння. SRDNS підкреслює, що це стосується і екзоатмосферного простору.

У цьому контексті військові завдання та місії стають дедалі складнішими та дорожчими. США, Росія та Китай зосереджуються на розвитку високих технологій, а побоювання зниження європейських можливостей чітко підкреслюються SRDNS. Більше того, цивільні технології мають потенціал поширення, особливо у галузі штучного інтелекту, робототехніки, мережесистем та біотехнологій. У найближчі роки військові Франції повинні забезпечити свою здатність інтегрувати ці галузі, щоб зберегти свою оперативну перевагу.

У 2016 році Міністерство збройних сил зупинило майже 24 000 кібератак. Їх цілі були різноманітними – від цивільних до військових. Тоді міністр оборони Жан-Ів Ле Дріан сказав: «Цифровий бій зараз є основою всіх питань оборони та безпеки». Таким чином, цифровий простір зараз розглядається як п'яте поле бою і вимагає широкої координації та компліментарності між військовими та іншими державними відомствами [23, с. 23].

Кіберпростір, що характеризується безліччю акторів та нерозвиненістю законодавчого статусу, є ключовим джерелом нових вразливостей. SRDNS визначає концепцію цифрового суверенітету як пріоритетне питання та закликає до посилення попередньої позиції щодо кібербезпеки шляхом розвитку наступальних та оборонних можливостей.

SRDNS визначив стратегічну автономію як головну мету Франції. Військові повинні мати можливість діяти автономно у сферах ядерного стримування, територіального захисту, розвідки, командування операціями, спеціальних операцій та цифрового простору. Це є розширенням рамок стратегічної автономії порівняно з тим, що було визначено в Білій книзі 2013 року. Крім того, європейське співробітництво, більшою мірою, ніж трансатлантичне співробітництво, повинно стати нормою в оборонних дослідженнях та безпеці, якщо лише в довгостроковій перспективі не буде виявлено реальних конфліктів інтересів. Цілеспрямована співпраця з іншими

країнами також може відкрити цікаві можливості. Нарешті, у довгостроковій перспективі використання цивільних досліджень доведеться оптимізувати для кращого використання подвійності технологій. Отже, діалог з цивільними організаціями, а також їх обізнаність щодо питань оборони та безпеки повинні бути значно розширені.

Фінансові ресурси, призначені науці і техніці – включаючи науку, дослідження, технології та інновації – вже були збільшені останніми роками, що є тенденцією, яка, ймовірно, збережеться і в майбутньому. Інвестиції передбачаються у таких сферах, як гіпершвидкість, злиття датчиків та активний стелс-механізм. Вони також будуть спиратися на досягнення в галузі цивільних технологій (таких як штучний інтелект, робототехніка та автономія рішень, нетворкінг систем, нові матеріали, біотехнології), щоб краще підготувати системи наступного покоління, які повинні забезпечити операційну перевагу та бути конкурентоспроможними на більш жорсткішому експортному ринку.

Сформувавши свій уряд, президент Макрон змінив назву Міністерства оборони на Міністерство збройних сил. Деякі розглядали це як готовність повною мірою виконувати свою роль начальника збройних сил. Однак ця нова назва може виявити ще одну мету. Поняття національної оборони все частіше включає нові проблеми (такі як безпека, громадський порядок, соціальна інтеграція та розвиток), на які спрямовані інші державні установи, такі як міністерства внутрішніх справ, юстиції та освіти. Перейменування міністерства підкреслює той факт, що воно присвячене військовій справі і є лише одним із суб'єктів, що займаються проблемами оборони [23, с. 24].

Пропагуючи всебічне бачення оборони та безпеки, у 2017 році SRDNS зазначає, що оборонна політика повинна бути зосереджена на інноваціях та цифровій революції, а також на впровадженні більшої гнучкості у розробці та оперативному управлінні програмами озброєнь. Окрім технологічного виміру,

оборонна політика повинна сприяти розвитку взаємовідносин між оборонним сектором та іншими галузями досліджень.

Оборонне співробітництво між Сполученими Штатами та Францією залишатиметься істотним, оскільки Міністерство Збройних Сил та Департамент оборони роками тісно співпрацюють, а їхні військові співпрацюють в операціях НАТО та ad hoc. Завдяки своїм технологічним перевагам США є важливим оборонним партнером Франції у державному та приватному секторах. Однак співпраця у галузі оборонних інновацій зіткається з двома суперечливими аргументами. З одного боку, влада Франції, а також її актори та компанії в галузі досліджень регулярно висловлюють побоювання, що країна зазнає серйозного стратегічного та технологічного погіршення, якщо співпраця з США не буде поглиблена. Проте, з іншого боку, перспектива послаблення стратегічної автономії Франції шляхом збільшення її і без того значної оборонної залежності від американських технологій та можливостей також викликає занепокоєння. Знайдення правильного балансу в кооперації з метою гарантування безпеки Франції, не загрожуючи її незалежності, буде ключовим фактором для співпраці у галузі інновацій у майбутньому.

2.2 Відносини Французької Республіки з Китаєм та іншими провідними гравцями азійського континенту

Для того, щоб мати помітну політичну вагу в світі недостатньо мати тільки гарні економічні показники та військову міць, потрібно проводити також активну зовнішню політику. Країна повинна бути присутньою на міжнародній арені, брати відповідальність і повинна брати участь у вирішенні основних як глобальних, так і регіональних питань. В цьому контексті Азія як регіон, який зараз лежить в основі світової економіки і в центрі її найсерйознішої геополітичної напруженості, є дуже важливою.

Час, коли Франція могла проводити незалежну азійську політику, давно минув. Останньою французькою ініціативою стала реакція на пропозицію прем'єр-міністра Сінгапуру Лі Куана Ю про створення форуму «Азія – Європа» (ASEM) у 1995–1996 рр. У 2008 році Саркозі намагався порушити питання заворушень в Тибеті з Китаєм. Це звичайне розслідування було неможливим без європейської підтримки, якої не послідувало. Воно також призвело б до жорсткого і прискіпливого контролю над французькою дипломатією з боку китайської влади у відповідь. Франція внесла фінансовий внесок у перше врегулювання північнокорейської ядерної кризи в 1996 році разом з іншими європейськими країнами. Але вона не змогла капіталізувати свій внесок і тому не отримала політичних дивідендів від ініціативи [25, с. 3].

Франція адаптує свою азійську політику трьома однаково прагматичними способами. По-перше, вона намагається підвищити конкурентоспроможність своїх послуг. По-друге, вона прагне залучитись до галузевих партнерських відносин, заснованих більше на потребах цільових країн, ніж на просуванні французьких можливостей. По-третє, вона прагне побудувати стратегічну присутність на основі оборонного співробітництва – тобто самофінансування шляхом продажу – а не на стратегічному потенціалі, який насправді не виходить за межі Індійського океану та Азії. За словами одного з чиновників, Франція «не може розвивати свою економічну дипломатію та вплив, якщо не вдосконалить свій інструментарій; Франція вже не може мати лише одну загальну політику щодо Азії» [25, с. 4]. Прагнучи до низки двосторонніх відносин або, певною мірою, до однієї політики на кожний з азіатських субрегіонів, Франція намагається уникнути суперечностей, що виникають у глибоко розділеній Азії.

За останні кілька років Франція дедалі більше зосереджувала свою увагу на Азії, тільки у період з травня 2012 року по листопад 2013 року відбулося в цілому 33 французькі урядові візити до Азії порівняно із лише 13 за попередні два роки. Як ядерна держава і член Ради Безпеки ООН, Франція зайняла тверду позицію

щодо північнокорейського питання, закликаючи до денуклеаризації країни та суворого застосування міжнародних санкцій, і заохочуючи своїх європейських партнерів вжити додаткових заходів щоб посадити Пхеньян за стіл переговорів, у той же час знеохочуючи односторонні заходи, які можуть збільшити нестабільність у регіоні. Заклик Франції до посилення багатосторонньої співпраці, інша велика вісь зовнішньої політики Макрона, стосується також і більш масштабного регіону – від Північної Кореї до територіальних суперечок у Південно-Китайському морі – в контексті чого Франція підкреслює важливість дотримання міжнародних договорів та спільного врегулювання криз дипломатичним шляхом. Париж також наголошує на цьому принципі і в контексті погіршення ситуації рохінджів у М'янмі, закликаючи Організацію Об'єднаних Націй втрутитися, щоб покласти край військовим операціям, дозволити гуманітарний доступ та відновити верховенство права.

Нарешті, Франція звернулася до країн регіону з проханням до багатостороннього вирішення фундаментальних питань, що мають наслідки не тільки для регіону, наприклад, боротьба зі зміною клімату (з Китаєм та Індією, які підтримують імплементацію Паризької кліматичної угоди) та ісламістський тероризм (організація конференції з мобілізації проти фінансування тероризму, що об'єднала низку країн Азії).

Подібні події останнім часом дають змогу говорити про певний стриманий «поворот» Франції в сторону Азії. Він включає в себе дві складові: пошук ринків та інвестицій та диверсифікація політичного і безпекового партнерства. Хоча і схоже що, за цими кроками немає якогось великого проекту, вони мають наслідки як для Франції так і для Європи. У недалекому минулому Франція надавала беззастережну підтримку єдиному європейському підходу до торгівлі та інвестицій. Її новий, все більшою мірою двосторонній підхід до Азії може відображати внутрішньоєвропейську конкуренцію, але може також сприяти їй. Другий компонент «повороту» Франції передбачає розвиток квазі-союзних

зв'язків з низкою азіатських країн. Залишається з'ясувати, як це відбуватиметься з Китаєм та чи будуть інші країни-члени ЄС слідувати за прикладом Францією.

Франція вбачає себе привілейованим партнером великих країн, таких як Індія, Австралія та Японія, підтримуючи ініціативи з колективної безпеки та направляючи свій флот для участі у спільних навчаннях з метою сприяння свободі судноплавства в регіоні. Париж підтримує «вільну і відкриту» індо-тихоокеанську стратегію, запропоновану Токіо та підтримку Вашингтоном, а також чотиристоронній стратегічний діалог, відновлений у листопаді 2017 року Токіо, Нью-Делі, Вашингтоном та Канберрою, хоча Франція офіційно і не приєдналася до цієї групи, усвідомлюючи важливість збереження своєї стратегічної незалежності. Насправді Франція сьогодні є однією з єдиних європейських країн (поряд із Великобританією), яка може претендувати на роль головного суб'єкта безпеки в Азії, враховуючи її здатність прогнозувати військову силу в регіоні, а також стратегічне партнерство та угоди про постачання озброєнь з багатьма країнами регіону. Якщо вірити офіційним деклараціям, французька дипломатія також має амбіцію зміцнити свої відносини з Індонезією, Південною Кореєю, В'єтнамом, Сінгапуром та Малайзією в найближчі роки, але поки ще невідомо, якою може бути форма відносин з ними [26, с. 62-63].

Зобов'язання Франції в усьому регіоні зростають і стають більш складними. Франція має «стратегічне» партнерство з Китаєм, Індією та Японією (на національному рівні, а також на європейському рівні), а також з Індонезією, Австралією, Кореєю (як частина іншого «глобального» партнерства), Сінгапуром та В'єтнамом. Хоча Малайзія і відкидає термін «стратегічне партнерство», Франція фактично стала її головним оборонним партнером. Слід визнати, що цей термін надмірно використовується Китаєм, ЄС та АСЕАН, які використовують його тільки для того, щоб показати відсутність конфлікту або підкреслити важливість відносин. Однак у випадку Франції зміст цих партнерських відносин

стає дуже конкретним. Як і Франція, Великобританія також визначила Азію пріоритетом оборони, але через нестачу оборонного бюджету партнерства Великобританії залишаються в основному декларативними. Цікавим видається те, що ці дві дуже схожі європейські середні держави співпрацюють на захід від Малакки та конкурують на схід від неї [25, с. 5].

Продаж французького озброєння в Азію ніколи не зупинявся повністю. Однак на моральний дух у цій галузі вплинули скандали, які переслідували французькі продажі фрегатів і ракет у Тайвань, а також європейське ембарго в 1989 році на продаж зброї Китаю (яке не має чіткого визначення сфери застосування, таким чином, залишаючи місце для інтерпретації щодо використання технологій). Промисловість також була знеохочена багаторазовими невдачами французького виробника літаків Dassault в Кореї, Сінгапурі та Індії. Японський ринок залишається майже ексклюзивною сферою діяльності Сполучених Штатів, що є неявним наслідком американських гарантій безпеки. Пакистан вже давно є дуже охочим покупцем французької зброї, придбаної за допомогою французьких державних кредитів, закупаючи літаки, підводні човни та інші матеріали. Але такі угоди певною мірою стали важчими через залучення Франції у афганський конфлікт та ставлення пакистанських спецслужб до талібів.

Зараз французька торгівля зброєю поновлюється з новою силою, хоча прогрес досягається більше завдяки серії двосторонніх ініціатив, а не певному системному підходу. Більшість азійських морських країн були змушені реагувати на зростаючу небезпеку в Південно-Східному Китаї та швидко модернізацію китайського військового потенціалу. Або через те, що на ринку є місце для декількох постачальників, або через те, що ці країни прагнуть доповнити американських постачальників, від яких вони дуже залежать, вони виявляють більший інтерес до французької та європейської (особливо німецької та британської) зброї. Перевага Франції полягає в тому, що вона є постійним

членом Ради Безпеки ООН і, що не менш важливо, має супутникову індустрію спостереження, яка може надавати своїм клієнтам інформацію, незалежну від ресурсів США. У той час, коли саме майбутнє оборонної промисловості опиняється під загрозою через бюджетні обмеження, оборонне співробітництво є корисним інструментом для стимулювання збуту. У 2012 році 50 відсотків загального обсягу продажу зброї у Франції припадало на Азію.

Висловлюючи певну відстороненість від стратегічних питань в Азії, французька дипломатія прагне запобігти будь-якій можливій критиці з боку Китаю. Зовсім нетипово для неї, Франція применшує значення подій, що відбуваються по всій Азії, не організовуючи зайвих фанфарів та трибун. Як зазначає один досвідчений спостерігач, щодо територіальних суперечок у Південно-Східному Китаї Франція «залишається якомога більш нейтральною» [25, с. 5]. Але питання вільного обігу товарів та капіталів, як у морі, так і в повітрі, а також захисту ексклюзивних економічних зон (ЕЕЗ) – це інша справа. Франція має першу за величиною виключну економічну зону в світі, і її величезний розмір робить по суті неможливим її захист. З цієї причини Франція з великим занепокоєнням спостерігає за змаганнями, що набирають обертів в Азії. З іншого боку, у Південній Азії Франція вирішила сконцентруватися на одному партнері, або, можливо, її обмеження та інтереси зробили цей вибір неминучим. Франція навряд чи може назвати свою позицію щодо суперництва Індії та Пакистану нейтральною, незважаючи на тривалі оборонні відносини з обома країнами.

Що стосується країни-лідера регіону – Китаю, то Франція переслідує цілі «глобального партнерства» з країною, започаткованого ще у 1997 році Жаком Шираком, що передбачає як розширення присутності на китайському ринку, так і (більш нещодавно) заохочення китайських інвесторів. Президент Макрон розпочав свою азійську політику, відвідавши Китай на самому початку 2018 року з триденним офіційним візитом. Максимально використовуючи вакуум влади в Німеччині, у Пекіні він представився лідером більш амбіційної Європи. Цей

візит, як і більшість інших його закордонних візитів протягом року, були гарною можливістю для французької дипломатії підтвердити передову позицію Франції, а також Європи на міжнародній арені.

Посилаючись на китайський проект «Один пояс, один шлях» (також відомий як «Пояс і дорога» або «Новий шовковий шлях», найамбітніший інвестиційний проект в галузі інфраструктури, представлений у 2013 році для сприяння «глобальному розвитку» шляхом з'єднання Азії, Європи та Африки.), президент чітко дав зрозуміти, що очікує більшої взаємності у розвитку проекту та, загальніше, у доступі до китайського ринку, а також поваги до добросовісної конкуренції. Впевнений тон президента та його міністрів з економічних питань ознаменували реалістичний та прагматичний захист французьких інтересів у найближчі роки, при цьому Макрон заявив, що він розраховує відвідувати Китай «принаймні раз на рік» [26, с. 62].

Цей прагматичний захист інтересів можна наглядно побачити на прикладі зростаючих французько-китайських суперечностей, особливо щодо Африки. Історичний привілейований доступ Франції до політичних еліт, сировини та ринків у своїй неоколоніальній та культурній сфері впливу в Африці наразі конкурує з іншими основними гравцями, зокрема США, Європейським Союзом та, особливо, Китаєм. Наприкінці 20-го століття китайський уряд прагнув покласти край економічній ідеології «самостійництва» шляхом прийняття «глобальної» (також відомої як «go global» / «go out») політики, яка головним чином заохочувала китайські компанії користуватися перевагами глобалізації та бурхливої світової торгівлі, щоб збільшити китайські інвестиції за кордон. З часу прийняття політики «виходу назовні» навіть історична сфера впливу Франції в Африці, зокрема зона франка, зазнала сплеску китайської торгівлі, грантів, позик та інвестицій. Станом на 2017 рік, згідно з даними ООН про міжнародну торгівлю товарами, Китай обігнав Францію як джерело імпорту номер один для ряду країн

зони франка, а саме Буркіна-Фасо, Камеруну, Кот-д'Івуару та Того і посів друге місце після Франції в Малі та Сенегалі [27].

Розчарована посиленням Китаю в Африці, Франція за часів Макрона, схоже, прийняла політику стримування Китаю в зоні франка. Щоб придушити подальше зростання Китаю у своїй африканській сфері впливу, можна очікувати, що Франція, в рамках своєї стратегії стримування, намагатиметься робити так, щоб її головні історичні союзники, включно зі США, більше конкурували, ніж співпрацювали з Китаєм. На щастя для Парижа, США прийняли конкурентну позицію щодо Китаю. Незважаючи на це, Франція докладає власних активних зусиль для стримування Китаю та відродження «священного» зв'язку Франсафрики. Основою зусиль Франції по стримуванню Китаю є регулярні візити президента Макрона до африканських країн та президентські промови, які, з одного боку, «демонізують» китайські інвестиції в Африці як індукуючі непомірні борги та шкідливі для автономії африканських держав, а з іншого боку, «прославляє» інтерес Франції до Африки як альтруїстичний і захищаючий суверенітет африканських країн.

Ставши президентом, Макрон запевнив, що Китай взяв важливі зобов'язання по всьому світі, але цінності та інтереси Китаю, імовірно включно із Африкою, зазвичай відрізняються від французьких [28]. Відповідно до неоколоніальних зв'язків Франції з Африкою та прагнення Макрона зробити африканські країни «важливими партнерами» Франції, президент відвідав 16 африканських країн (Малі, Марокко, Буркіна-Фасо, Кот-д'Івуар, Алжир, Нігер, Туніс, Сенегал, Мавританія, Чад, Джибуті, Нігерія, Гана, Кенія, Ефіопія та Єгипет), більше, ніж будь-який інший великий світовий лідер за той самий період. Усі африканські країни, які відвідав Макрон, мають колоніальні зв'язки з Францією, крім останніх п'яти перелічених. Як вже пропонував один спостерігач, численні візити Макрона до Африки свідчать про «рішучість послабити хватку

Китаю», водночас відроджуючи та розширюючи присутність Франції у франкомовній та нефранкомовній Африці [29].

Роман Серман, колишній радник президента Франції, риторично, але досить непереконливо стверджував, що було б смішно думати, що Франція може посилатися на свої давні оборонні угоди Франсафрики – які частково забезпечують Франції привілейований доступ до природних ресурсів та ринків у деяких франкомовних африканських країнах (наприклад, Того) в обмін на французьку військову підтримку африканських країн під час кризи – щоб, наприклад, наказати Того повідомити Китаю, «quitter le pays» (залиште країну) [27, 30, 31]. Але в березні 2019 року Макрон певною мірою так і зробив під час свого візиту до Джибуті – невеликої, але стратегічно важливої колишньої колонії Франції, що отримує значну кількість іноземних інвестицій та має іноземні військові бази, включаючи найбільшу військову базу Франції в Африці, єдину постійну військову базу США в Африці та єдину офіційну військову базу Китаю за кордоном. Макрон непрямо попросив Китай уникати Французької Африки, заявивши: «Китай є великою світовою державою і за останні роки розширив свою присутність у багатьох країнах, особливо в Африці. Але те, що може виглядати добре в короткостроковій перспективі ... часто може виявитися поганим у середній та довгостроковій перспективах. Я не хотів би, щоб нове покоління міжнародних [БРІКС] інвестицій зазіхало на суверенітет наших історичних [французько-африканських] партнерів або послаблювало їх економіку» [27].

І навпаки, президент Макрон використав більш привабливу мову щодо інтересу французів до Африки, заявивши: «Французькі компанії можуть запропонувати шанобливе партнерство ... таке, яке не призведе до непомірних боргів та сприятиме розвитку місцевих робочих місць» [29].

Цей більш реалістичний підхід до Китаю дедалі частіше з'являється і на європейському рівні: поряд з Німеччиною та Італією, Франція виступила з ініціативою просувати європейський механізм для перевірки іноземних

(неєвропейських) інвестицій, які можуть загрожувати національній безпеці та громадському порядку. Хоча Китай не є єдиною ціллю таких заходів, той факт, що існує значна конвергенція між промисловою стратегією Пекіна та зарубіжними китайськими інвестиціями – особливо в передових технологіях та деякій критичній інфраструктурі Європи – почав викликати питання та занепокоєння у зростаючій кількості держав-членів. Навіть якщо розбіжності залишаються, позиції щодо Пекіна в західноєвропейських столицях мають тенденцію до зближення в останні роки, будь то стосовно китайської інвестиційної стратегії, Ініціативи «Один пояс, один шлях», або відмови надати Китаю «Статус ринкової економіки». Змінюваний політичний контекст Китаю та відсутність поваги до прав людини також викликають дедалі більшу стурбованість у Брюсселі та багатьох європейських столицях.

Незважаючи на те, що Пекін є незамінним партнером для Парижа, важливість диверсифікації партнерських відносин, що була висловлена ще Франсуа Олландом, була підкреслена Макроном, зокрема, у його промові з нагоди китайського нового року 16 лютого 2018 року.

Європейська політика Франції стикається з суперечливістю, яка зачіпає не лише стосунки з Азією. Франція хоче Європи, яка може діяти і вживати заходів, але вона продовжує виступати за збереження повноважень держав-членів щодо прийняття рішень. Однак конкуренція між державами-членами означає, що Азія, і особливо Китай, можуть сміливо ігнорувати махінації як Європейського парламенту, так і міжурядової Європейської ради. З іншого боку, у Європейській Комісії може і недостатньо зубів, але вона має масштаб охоплення та федеральний потенціал, який азіатські економіки не можуть собі дозволити ігнорувати.

2.3 Франція та Росія: межі двостороннього співробітництва

Важко вести мову про французьку політику та амбіції як в європейському, так і глобальному контекстах, не беручи до уваги російський фактор. Ця могутня держава, хоч і вже не володіючи ні радянським масштабом, ані економічною силою бодай порівняною з ним, все ще залишається важливим регіональним гравцем, чії інтереси часто пересікаються та зіткаються з інтересами європейськими та, зокрема, французькими. А її ядерний арсенал, зрівняний з американським, та одна з наймогутніших армій світу додають причин враховувати її геополітичних рівняннях як Франції, так і Європи.

Ці дві країни багато в чому різні. Франція – це давня демократія, провідна держава Європейського Союзу, член НАТО і ядерна потуга з відносним охопленням світу. Франція також не зазнала великих територіальних втрат з часів війни в Алжирі, яка ознаменувала кінець колоніальної ери півстоліття тому.

Росією керує авторитарне керівництво, вона щедро наділена сировиною, а також має значну ядерну і військову сили. Це колишня наддержава, яка зазнала невдачі та втратила свої імперські провінції лише два десятиліття тому.

Росія належить до чисельних багатосторонніх організацій та об'єднань. Тим не менше, у неї немає постійних або давніх союзників, порівняно з Німеччиною чи США для Франції. Колишні радянські республіки, як Білорусь чи Азербайджан, не є довіреними друзями, а напівзалежними партнерами, суверенітет яких частково підпорядковується російській волі і які рідко виступають проти свого більшого сусіда на міжнародних форумах [32]. До того ж є й такі серед них, що навпаки відкрито опонують Росії або навіть знаходяться в стані військового конфлікту з нею.

Спадщина «холодної війни» важче лягає на плечі Росії, ніж Франції, оскільки Росія зазнала набагато більших втрат від кінця суперництва між Сходом та Заходом, ніж Франція. Росія повинна була пристосуватися до значного

скорочення свого населення та своєї території, а також до нових кордонів на захід та південний захід. Більше того, близькість величезних економік, що розвиваються, зокрема Китаю та Індії, кардинально змінює відносну потужність Росії на азіатському континенті.

Іншими словами, нові виклики глобалізації були для Москви незрівнянно жорсткішими, ніж для Парижа. І Москва не так легко пристосувалася до цих викликів, як європейські чи азійські країни. Вона чинила опір економічній глобалізації та займала досить протекціоністську позицію, яку дозволяли зростаючі доходи від експорту вуглеводнів з 2001 року. Оскільки доходи від нафти і газу домінують в її економіці, російська зовнішня політика не стала вносити важливі корективи або приймати перспективні стратегії. Зокрема через це постраждали відносини з Європою.

Росія – держава-спадкоємиця СРСР, але менша і слабша. Ця, здавалося б, наступність – Москва все ще є Москвою – частково пояснює амбівалентне мислення колишньої наддержави, яка силує бути «домінуючою регіональною державою» [33, с. 891-899].

Що стосується Франції, то вона є великою європейською країною, опорою ЄС і НАТО (Франція приєдналася до військової командної структури в 2009 році), але коливається між своїми амбіціями як національної держави із власним ядерним стримуючим фактором з одного боку, і своєю ключовою позицією в трансатлантичній та європейській політиці з іншого. Французькі еліти досі прагнуть до ключової ролі у регіональних та світових справах, але незрозуміло, яким чином вони мають намір закріпити національну стратегію влади та одночасно збільшити свій вплив та спроможність у Європі [34]. Незалежно від схильності правлячого уряду, лівого чи правого, вони продовжують традицію шукати особливих відносин з Москвою, щоб «збалансувати Схід та Захід» та отримати більший авторитет у Вашингтоні.

Франція та Росія однаково прагнуть бути важливим партнером США, хоча вони переслідують різні цілі. Росії абсолютно необхідно зберегти привілейоване стратегічне партнерство з домінуючою світовою державою. Це дуже важливо для того, щоб підтвердити свій статус провідного міжнародного суб'єкта, статус, який цінує керівництво Путіна. Діалог з Вашингтоном, навіть з його злетами і падіннями, є одним із трьох інгредієнтів, які роблять Росію потужнішою, ніж дозволяла б її фактична низька економічна та технологічна конкурентоспроможність. Іншими двома факторами є постійне місце Росії в Раді Безпеки ООН та її першість у вуглеводнях.

У випадку з Францією відносини з Вашингтоном складні та неоднозначні. Французькі еліти розділилися щодо керівництва Америки у військових питаннях, а також її впливу на світову економіку. Французьке суспільство також розривається між позитивними та негативними поглядами щодо Америки [35]. Однак європейські справи та пригнічуючі новини про тривалу економічну кризу зараз привертають головну увагу та породжують більше розбіжностей серед суспільства та еліт, ніж ставлення до США.

Париж і Москва заявляють, що є ключовими стратегічними партнерами у розробці нової європейської архітектури безпеки, але вони мовчки погоджуються не обговорювати «країни між ними», затиснуті між Росією та Європою, а саме Україну, Білорусь, Молдову, Грузію, Вірменію та Азербайджан. Франція не хоче налаштовувати Москву проти себе і вирішує не піднімати цю тему. Російські лідери та дипломати чітко заявляють, що країни належать до їхньої «сфери привілейованих інтересів», і зневажливо ставляться до Східного партнерства Європейського Союзу, яке об'єднує ці шість країн з 2009 року. Вони спростовують поняття «спільного сусідства» і явно хочуть зберегти колишні радянські республіки від виходу на європейський та натовський простори. Вони взяли за небезпечну стратегію консолідації буферної зони, яка не належить ні Росії, ні Заходу, але є заручником нинішнього «балансу сил». На їх думку,

проміжні країни ніколи не повинні вступати в багатосторонню організацію, серед членів якої нема Росії [31, с. 5].

Як Франція та Росія можуть серйозно обговорювати європейську безпеку, не беручи до уваги внутрішню ситуацію та національну безпеку кожної з шести «затиснутих держав»? Про яку загальну структуру безпеки можна говорити, коли центральний регіон на континенті впадає в порожнечу?

Російський президент вітає багатополлярність як золоте правило пост-західного світу, але, на його думку, багатополлярність насправді означає відсутність полюсів, оскільки він добре знає, що Росія не може бути потужним полюсом у найближчій чи довгостроковій перспективі. Таким чином, для нього надзвичайно важливо, щоб Європа та Атлантичний альянс не закріпили те, що Путін в першу чергу вважає полюсом, керованим Північною Америкою.

Росія розглядає себе як автономний вектор сили. Для Москви багатополлярність – це просто засіб розширення свого впливу, а не управління міжнародною напруженістю. Іншими словами, Париж шукає спільних позицій через багатополлярність, тоді як Москва прагне підтримати свою стратегічну автономію. Дійсно, російська зовнішня політика керується сприйняттям того, що Захід перестав існувати, особливо як зразок для наслідування. Виходячи зі сприйняття власної унікальності, Москва має намір розвиватися без моделі чи сторонньої допомоги, використовуючи зустрічі ad hoc для захисту своїх безпосередніх інтересів. Ця тактика піднімає питання, чи багатополярна французька політика посилює уявлення Росії щодо розділеного Заходу?

Французька політика, як і політика її партнерів, корениться в суперечливих трактуваннях путінської Росії, сприймаючи її як демократичний режим, що розвивається, так і як авторитарний режим, що загниває. Ця суперечність ускладнює визначення пріоритетів політики та вимагає збалансування інтересів та цінностей. Чи є кінцевою метою такої політики Франції закріпити Росію в Європі, чи використовувати привид Москви, що відроджується, з метою надати

Франції більше важелів в рамках ЄС, трансатлантичного діалогу та за його межами?

Серед французьких кіл, які розглядають Москву більш прихильно, кажуть, що ці відносини допомогли Парижу підсилити своє багатополярне бачення. Як глобальний партнер, Москва розширила діапазон дипломатичних варіантів, доступних Парижу. Наприклад, двосторонні відносини з Москвою розглядаються як засіб для орієнтації діалогу між ЄС та Росією. Париж також вважає Москву ключовим партнером в Ірані. Особисті зв'язки між двома президентами допомагали зменшити напруженість, а в деяких випадках розпочати процеси поза їх двосторонніми відносинами [36]. Французький експорт до Росії з 2000 року помітно зріс, хоча і ціною збільшення торгового дефіциту через зростання цін на енергоносії. Основними франко-російськими промисловими коопераціями є: у сфері енергетики (Total, GDF-Suez, EDF), автомобільної промисловості (головним чином Renault, Peugeot), харчових продуктів (Danone), транспорту (Alstom), роздрібною торгівлі (Auchan), та банківської справи (Société Générale - перший іноземний банк у Росії). Однак торговий дефіцит Франції з Росією становив до 2,7 млрд євро у 2019 році, оскільки імпорт енергоносіїв Франції все ще залишається вищим, ніж французький експорт до Росії.

З іншого боку, ця політизація відносин є джерелом розділення з тими, хто вважає зближення з Кремлем небезпечною авантюрою. Навіть якщо торгівля виграла від спільного бажання створити сприятливий бізнес-клімат, важко встановити прямий зв'язок між якістю політичних відносин та зростанням торгівлі. Частка, придбана в EADS Внешторгбанком, рішення Газпрому закрити родовище Штокмана для іноземних операторів – є лише кількома прикладами дій Росії, які були несподіванкою для французької влади. Подібні рішення викликають занепокоєння в Парижі справжніми намірами Москви, яка, на думку

деяких, намагається порушити франко-німецьку солідарність, віддаляючи Париж і Берлін від Вашингтона.

Інша інтерпретація, яка є категорично критичною, наголошує на шкоді, завданій європейській цілісності. Віддаючи перевагу Москві, Париж та Берлін знехтували новими держави-члени, які наполегливо боролися за отримання свого європейського статусу, а також демократії, що розвиваються, такі як Україна та Грузія. Відносини між Парижем і Москвою занадто неврівноважені, переважно більш вигідні Москві. Ця інтерпретація, просуваючи загальноєвропейську позицію, стверджує, що такі прихильники зближення потурають Росії як енергетичному гіганту, який використовує таким чином міжнародну напруженість, а не вирішує її, посилюючи цим самим негативні тенденції до централізації влади в самій Москві [37].

Очевидно, російська влада зробила ставку не на того кандидата на президентських виборах у Франції 2017 року, що було видно з їхньої відкритої симпатії до кандидата від Республіканської партії Франсуа Фійона та теплого ставлення Володимира Путіна до лідера Національного Фронту Марін Ле Пен за кілька тижнів до президентських виборів. Тим часом Еммануель Макрон був об'єктом кампанії за наклепу та очернення у російських ЗМІ. І все ж російський президент був першим главою держави, якого президент Макрон запросив до Франції, вступаючи на посаду [26, с. 49].

Цікаво, що прийом, який Макрон влаштував для російського президента, задовольнив як критиків, так і шанувальників Путіна. Промова, з якою він виступив у Галереї Битв, свідчила про твердий намір Макрона захищати демократичні цінності у всьому світі (включаючи права меншин, особливо права гомосексуалістів у Чечні) та про відмову від втручання у внутрішні справи держав (критика російських ЗМІ RT і Sputnik). Одночасно були зроблені увертюри щодо питань Сирії, України та двосторонніх відносин. Не минуло і року, як одна із ініціатив, оголошених на цій зустрічі, здійснилася: Тріанонський

діалог прагне посилити обміни між російським та французьким громадянськими суспільствами за допомогою цифрової платформи, яка в перший рік своєї роботи буде зосереджена на темі «Місто майбутнього» [26, с. 49].

Враховуючи погіршення відносин між Росією та Заходом (після анексії Криму в 2014 році) та труднощі у досягненні згоди щодо стратегічних питань, економічні відносини стали основною опорою двосторонніх відносин, незважаючи на існування санкцій. Після зниження на 35% між 2014 і 2015 роками торгівля між Францією та Росією зараз знову збільшується. З 2015 р. Франція є провідним іноземним інвестором у Росії (незважаючи на офшорні зони) за рівнем потоку, та другим, після Німеччини, за кількістю. Санкції, очевидно, заважали деяким проектам і змушували французькі банки діяти дуже обережно, побоюючись репресій з боку Америки; проте з понад 1000 французьких підприємств, що працюють у Росії, жодне не покинуло країну.

Багато напрямків економічного співробітництва між Францією та Росією мають стратегічне значення, включаючи аерокосмічний, енергетичний та цивільну авіацію. У грудні 2017 року сам Володимир Путін відкрив проект СПГ Ямал, 20% якого належить Total разом з російською компанією Novatek (50,1%), китайською CNPC (20%) та Фондом Шовкового шляху (9,9%). Проект був реалізований завдяки китайському фінансуванню, але з гарантією, яку Франція надала через Soface. Зараз Total веде переговори про СПГ 2, тоді як Engie просуває проект «Північний потік 2». Класичний підхід ділового світу полягає у спробі послабити тягар санкцій, накладених владою зі стратегічних причин. Цю тенденцію, звичайно, заохочує Володимир Путін: у січні 2018 року на зустрічі з французькими підприємцями в Москві він похвалився своїм економічним партнерством з Францією і заявив, що розраховує підписати нові контракти на Міжнародному економічному форумі в Санкт-Петербурзі [26, с. 50].

Еммануель Макрон також підживив надії на поліпшення політичних відносин з Росією, публічно засуджуючи неоконсерватизм, часто пов'язаний з

дипломатією Ніколя Саркозі та Франсуа Олланда, і оголошуючи про повернення до «традиції Де Голля-Міттерана». Тож не дивно, що його колишні недоброзичливці в Росії зараз високо оцінюють якості цього прагматичного державного діяча, який, коли йдеться про розвиток відносин між Європейським Союзом (ЄС) та Росією, має більший запас маневру, ніж Ангела Меркель, ослаблена останніми виборами до Бундестагу [26, с. 50].

Однак надії Росії можуть не справдитися. Ці позитивні зрушення в економічній та культурній сферах відбулися на тлі тупикової ситуації щодо основних стратегічних питань, які виходять далеко за межі двосторонніх відносин і стосуються того, що для Франції є ключовими союзами: ЄС, французько-німецький тандем, Організація Північноатлантичного договору (НАТО) та трансатлантичні відносини. Задекларовані цілі французького президента, що стосуються міжнародної політики, нагадують цілі Володимира Путіна в його третій термін: ввести свою країну в центр міжнародного дипломатичного процесу. Але їх методи різні: для Росії це має бути досягнуто за допомогою фронтальної опозиції західному табору або навіть його ослаблення, тоді як навпаки для Макрона – обраного за європейським порядком - це має бути здійснено шляхом посилення Заходу.

Отже, двосторонні відносини між Францією та Росією будуть розвиватися в тій мірі, в якій вони не загрожуватимуть іншим союзам та не маргіналізуватимуть Францію в рамках Заходу. Французька адміністрація все ще занепокоєна використанням Росією військовою сили, російськими методами «гібридної війни» та зміною російської позиції щодо ядерного питання, а також її постійним блокуванням Ради Безпеки ООН шляхом багаторазового використання свого права вето. Перетворення двостороннього економічного та соціального прогресу у багатосторонній політичний та стратегічний прогрес відбувається далеко не автоматично. Це тим більше вірно в сучасних умовах посилення напруженості після отруєння колишнього російського шпигуна

Сергея Скрипаля в Лондоні та російського опозиціонера Олексія Навального під час перельоту з Томську в Москву, хімічних атак в Сирії та скупчення військ на кордоні з Україною. Зараз викликом для французького президента є саме його здатність досягти позитивних результатів з двох міжнародних питань, найбільш релевантних у ЗМІ, Сирії та України, і це в рамках багатосторонності разом із його партнерами. Інакше ці проблеми підживлюватимуть сувереністські, євроскептичні та антиамериканські течії у французькому суспільстві, які закликають до «великого переходу» у бік Росії.

Щоб отримати новий імпульс, Париж і Москва повинні переглянути свої звички щодо двосторонніх відносин. Франція повинна відмовитися від намагання обговорення «особливих стосунків» з Кремлем, що сприяло її незручному становищу в ЄС і не дало відчутних результатів. Незважаючи на ці особливі стосунки, Париж все одно не здатний впливати на ситуацію в Росії. Таким чином, він повинен пов'язати свої російські відносини із більш широким діалогом між ЄС та Росією, зосередившись на реальних геостратегічних питаннях на порядку денному, таких як Україна, Південний Кавказ та Центральна Азія, зокрема Афганістан та Іран. Простіше кажучи, Париж повинен почати розглядати Росію не як європейську, а євразійську країну, яка виходить далеко за межі Уралу.

РОЗДІЛ 3. КЛЮЧОВІ ГЕОПОЛІТИЧНІ АКТИВИ ФРАНЦІЇ ТА ПОТЕНЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ

3.1 Мова: потужна, але непередбачувана зброя в арсеналі Франції

З 274 мільйонами франкомовних у 2014 році, проживаючими на п'яти континентах, франкофонія – це перш за все лінгвістична спільнота. П'ята за кількістю носіїв в світі, офіційна для 32 держав та урядів, друга для багатьох міжнародних організацій та друга за кількістю іноземців, що її вивчають, до 2050 року французька могла б стати другою світовою мовою з огляду на демографічний потенціал франкомовних країн, особливо в Африці.

«Франкофонія» також уособлює «усвідомлення зв'язків, створених між її членами шляхом обміну загальнолюдськими цінностями, які вона бажає використовувати заради миру, співпраці та солідарності та сталому розвитку» [40]. Хартія франкофонії 2005 року детально описує цілі, які вона має намір досягти, через зв'язки між її членами: сприяння демократії; вирішення конфліктів; дотримання верховенства права та прав людини; активізація діалогу між культурами та цивілізаціями; зміцнення солідарності за допомогою багатостороннього співробітництва з метою сприяння розвитку економіки та освіти [38, 39].

Дійсно, досягнення кількості в 750 мільйонів носіїв французької в 2050 році залишалося б просто оптимістичним прогнозом, якби не робилося жодних зусиль для підтримки системи освіти в таких франкомовних країнах, як наприклад в Африці, де бюджет цієї галузі є більш ніж обмеженим.

Однак мова йде не просто про спільну мову, а про надання Франкофонії засобів нести спільні цінності, надавати чи відновлювати сенс франкомовного проекту. Очікування в цій області високі, а геополітичний порядок денний досить сприятливий. Боротьба зі зміною клімату, фінансування допомоги з метою

розвитку, міжнародна мобільність – це все тематика, за рахунок якої франкомовне співтовариство може просувати та пропонувати реальні зміни, зокрема завдяки діалогу Північ / Південь, яке воно втілює.

Якщо франкофонія позиціонує себе як геокультурний простір, де є спільними мова та цінності, рамки цього простору сильно змінились і не охоплюють однакові проблеми для різних країн. Французька громадська думка прагне зробити її завданням міжнародного рівня, оскільки зараз вона є лише одним з аспектів внутрішньої політики і також через те, що мовна політика Франції протягом своєї історії гомогенізувала використання французької мови на своїй території. В інших країнах ситуація інша: для франкомовних північноамериканців, бельгійців чи швейцарців франкофонія залишається національним питанням і дуже чітко окресленою внутрішньополітичною проблемою. Після деколонізації національні держави, які стали незалежними, розробили власну лінгвістичну політику, зробивши цю тему суверенною проблемою. Отже, зв'язок між мовою, державою та територією чи територіями, на яких вона здійснює свій суверенітет, аж ніяк не очевидний. Ось чому ця думка ставить під сумнів спосіб, яким політика франкофонії, національна чи міжнародна, відповідає на вимоги все більш глобалізованого громадянського суспільства. Сама глобалізація штовхає на сприйняття франкофонії як транснаціонального та детериторіалізованого поняття, яке розглядає мову не тільки в контексті комунікації населення в межах різноманітних структур і мереж, але і в якості геополітичного суб'єкта [41].

Сьогодні французька мова певною мірою втрачає вплив, хоч і системи освіти, особливо в Африці, продовжують надавати франкомовну освіту. Однак, враховуючи демографічні тенденції цього континенту, французька може стати другою мовою світі за кількістю носіїв, якщо в той же час достатня освітня пропозиція дасть змогу задовольнити потреби населення франкомовних країн, декотрі з яких є одними з найбільш бідних на планеті [39, с. 17].

Зрозуміло, що ця мета не буде втілена в життя лише за рахунок демографічного динамізму і що вона вимагає значних ресурсів. Грамотність залишається пріоритетом багатьох країн, незалежно від того, досягається вона французькою мовою чи ні. Однак економічний розвиток теж вимагає володіння технологічними та науковими засобами, а також широкого доступу до інформації, що сьогодні гарантується лише використанням так званих «центральної» мов, таких як англійська, іспанська, арабська чи французька. Ось чому викладання французької і французькою за умов, коли вільне висловлювання нею залишається достатньо поширеним, зокрема на африканському континенті, є особливо важливим завданням на наступні десятиліття.

Крім того за таких умов франкофонія може бути сприйнята як геокультурний простір впливу, який включає в себе не лише держави, які беруть у ній участь, але і за її межами, в інших геокультурних просторах, таких як іспаномовний, португаломовний, англійськомовний та інші. До того ж, деякі автори вже наголошували на важливості багатомовності в якості ресурсу для громадянського суспільства, на протидію маргіналізації рідних мов або закріпленню однієї деградованої глобальною мови як унікального способу висловлення [42].

Поширений на п'яти континентах, франкомовний економічний простір репрезентує валовий внутрішній продукт у приблизно 12 073 млрд. доларів і, отже, трохи більше 16% світового ВВП (73 434 млрд. Доларів, дані МВФ, 2016). Цей простір характеризується великою різноманітністю. Він налічує в своїх рядах країни G7 та G20 (включно з Францією, Канадою, Південною Кореєю, Аргентиною та Мексикою), що самі по собі представляють трохи більше 10% світового ВВП, але також і 23 з 48 найменш розвинутих країн світу (джерело ООН), переважно в Африці на південь від Сахари.

Економічні відносини Франції з франкомовними країнами Півдня, зокрема Африкою, залишаються важливими з точки зору інвестиційних та торгових

потоків. Для цих країн торгівля з Європою також є ключовою для того, щоб зайняти більш вигідне місце на міжнародній арені. Таким чином, Франкофонія може стати майданчиком для збалансованого бачення відносин Північ-Південь, що заохочує до віднайдення шляху до сталого розвитку у відносинах співпраці. Тому орієнтація на офіційну допомогу з метою розвитку повинна враховувати виклики, з якими стикається франкомовна Африка [39, с. 22].

На міжнародному рівні зараз досить сприятливий час для розширення та просування дипломатичної осі франкофонії, особливо з точки зору сталого розвитку, який справді втілює демократичні цінності. Саме у Франції, і частково завдяки зусиллям французької сторони, було підписано Паризьку угоду. Підписання цієї угоди, безумовно, сприяло посиленню ролі Франції на міжнародній арені, але перш за все воно підкреслило здатність цієї франкомовної осі мобілізуватися, виробляти, незважаючи на глибокі розбіжності на початку (наприклад, Канада та сланцевий газ), спільну позицію та розділяти занепокоєння «малих франкомовних країн», захищаючи, зокрема, поняття спільної, але диференційованої відповідальності [39, с. 28].

Франкофонія дає принаймні дві переваги, не використання яких на свою користь буде помилкою для французької дипломатії. Вона підтримує територіальну присутність у всіх океанах світу завдяки заморським володінням Франції і може слугувати віссю регіонального співробітництва з сусідніми країнами у районах, далеких від Франції, або де Франція зазнає труднощів у демонстрації своєї присутності на міжнародній арені; підприємства та цілі сектори економіки стали значною мірою глобалізованими, зокрема завдяки своїм історичним корінням у країнах франкомовного світу.

З історичних причин слід південних країн залишається значним у межах Франкофонії, в той час як європейські країни в ній не становлять однорідну групу. І навпаки, Франкофонія не надто активна у питаннях, що стосуються Європейського Союзу.

Однак статус французької як ефективної робочої мови в європейських інституціях повинен мобілізувати всіх членів Франкофонії, а також Німеччину, мова якої також стає все менш використовуваною в роботі тих самих інституцій. Англійська, французька та німецька, офіційні робочі мови Європейської Комісії та Ради Європейського Союзу, не отримують однакового ставлення в установах Європи з причин, які іноді стосуються наявних засобів, але які не пов'язані із законодавством ЄС, що вимагає використання перекладачів та перекладу. Отже, країни-члени Франкофонії повинні мати спільну стратегію, щоб нагадати країнам ЄС, що зацікавлені установи повинні мобілізувати необхідні засоби, щоб практика відповідала реальному статусу робочих мов [39, с. 53-54].

Що стосується багатьох інших ключових питань, група країн, що є одночасно членами Франкофонії та ЄС, все ще шукає злагожденості, і мости між європейськими установами та інституціями франкофонії намагаються встановити. Однак існує декілька програм Франкофонії, які хоча б частково фінансуються за рахунок європейських фондів, серед яких:

- франкомовна ініціатива дистанційного навчання викладачів (IFADEM), один із головних проектів закладу;
- Програма Hub and Spokes, спрямована на зміцнення торгового потенціалу країн АКТ, що здійснюється у партнерстві з Співдружністю націй та секретаріатом АКТ.

Що стосується політики ЄС, то тут знову важко налагодити взаємодію як з країнами-членами франкофонії, так і між ними. Наразі, як видається, немає ефективної консультації чи належної динаміки, незважаючи на зусилля, докладені в рамках Групи послів до ЄС. Деякі теми навіть висвітлюють глибокі розбіжності в думках, такі як соціальні питання та міграційні проблеми. Інституційна франкофонія не має на меті запобігти будь-якій незгоді між державами-членами, однак запропонувати їм додатковий простір для діалогу.

Питання безпеки та оборони також являють собою можливий вектор взаємодії між Франкофонією та ЄС, і в цьому напрямку вказує кілька факторів: ймовірне ослаблення франко-британської оборонної співпраці після Brexit; занепокоєння, спільне для європейських країн навколо терористичних загроз та впливу франкофонії в контексті миротворчих операцій [39, с. 54].

Франкофонія існує не лише для того, щоб служити інтересам Франції: вона повинна, перш за все, служити Франкофонії у всіх сферах. Зрештою, дехто вважає, що франкофонія могла б жити без французів [43, с. 59].

Розвиток франкофонії не є, насамперед, фінансовою проблемою: це поведінка, візія, що вимагає вміння слухати, діалогу, поваги, відкритості до інших та скромності. Йдеться про відповідь на потреби франкомовної спільноти у всіх сферах, посиляючись на цінності, які передає французька мова: Свобода, Рівність, Братерство. По суті, це передбачає надання відповідного змісту цим цінностям, щоб дозволити встановлення або підтримку або зміцнення верховенства права, захист прав людини, економічний розвиток та солідарність, а також співпрацю між народами.

Дії Франції, що базуються на її цінностях, вимагають візії та геополітичної стратегії щодо викликів, які є спільними для партнерів по Франкофонії, за підтримки оперативних суб'єктів (і, перш за все, звичайно, французів), і які, серед іншого, можуть розпочатися з підвищення обізнаності та інформування громадськості про те, що таке франкофонія.

3.2 Франсафрика: від неоколоніалізму до політики ідентичності

Через десять років після завершення Другої світової війни президент Франсуа Міттеран сказав: «Без Африки Франція не матиме історії в 21-му столітті». Як у передбаченні, що справджується, саме завдяки Африці сучасна

Франція знову стає глобальною силою, якою була колись. І вона використовує м'яку сили мови, щоб закріпити свою гегемонію.

Починаючи з 1990-х, конструкції, що поєднували франкомовні країни, почали демонструвати ознаки занепаду. Африканська молодь виросла значною мірою безправною через безперервні втручання Франції в їх соціально-політичне життя. Ставало очевидно, що французька політика не відповідає реальній ситуації. Хоч і більшість старшого покоління африканців все ще розглядали Париж як свого роду охоронця, молоде покоління, якому передали факел лідерства, дотримувалося більш критичних поглядів на Францію і дивилося в бік Китаю та США в пошуках нових можливостей [44]. Не важко зрозуміти, чому.

Пекін був і досі перебуває в інвестиційному розпалі в Африці, купуючи майно та права на видобуток корисних копалин, будуючи заводи, залізниці, порти тощо. Значна частина китайських авантур відбулася за рахунок Франції, частка ринку якої в Африці впала до історичного мінімуму. Внаслідок цих подій Франція зараз корегує політику утримання влади в Африці не тільки за допомогою сили чи фінансів, а й за допомогою мови.

Франція визначає регіон Субсахарської Африки, оскільки саме в цьому регіоні велика кількість цілей розвитку тисячоліття ООН не була досягнута. У межах Пріоритетної зони солідарності акцент буде зроблено на франкомовній Африці та найменш розвинених країнах. Було виділено сім пріоритетних секторів: освіта, водопостачання та санітарія, охорона здоров'я та боротьба зі СНІДом, розвиток інфраструктури, сільське господарство та продовольча безпека, охорона навколишнього середовища та виробничий сектор [45, с. 6-7].

Внаслідок колонізації та 50-річного впливу в Африці була створена ціла мережа між французькою та африканською елітою – «Франсафрика» (la Françafrique). Французька політика розробляється в рамках цієї спеціальної мережі, що складається з можновладців, державних чиновників, військових, керівників нафтових та збройових фірм та представників африканської еліти.

Однією із складностей для цієї мережі є відсутність представництва молоді на континенті. Населення Африки різко зросло за останні десятиліття і це відбувалося без достатньої інтеграції нових поколінь у суспільство. Молодь представляє зараз дві третини населення, що призводить до маргіналізації африканських еліт та збільшення кількості молодих людей, які бажають змінити систему. Громадянська війна в Алжирі (1992–1999 рр.) надає міжнародному співтовариству хороший приклад того, що може статися, коли молоде, вилучене з життя суспільства населення знаходить прихисток в екстремізмі. Як пояснення цього зазвичай використовують ненависть до корумпованих режимів, безробіття та кризи цінностей [45, с. 12].

Ще одним викликом для Франсафрика є зростання міжнародного товарного та інвестиційного ринку. Щоб отримати міжнародні кошти, африканські держави повинні дотримуватися критеріїв вільної конкуренції МВФ. Отже, англосаксонські, китайські та європейські компанії налагодили власні прямі контакти з африканськими державами. І конкуренція зараз жорстка.

Поки французька мова втрачає позиції або застоюється в деяких регіонах, в Африці кількість носіїв значно зросла і продовжує зростати після здобуття незалежності колишніми французькими колоніями. Через зростання чисельності населення та мовну політику після здобуття незалежності, які надали французькій мові важливого офіційного статусу, кількість носіїв французької мови на африканському континенті продовжує стрімко йти вгору, а потенціал збільшення залишається незаперечним та незмірним. У період між 2010 і 2014 роками, середній приріст тих, хто вивчає французьку мову у світі, становив 6%, Субсахарська Африка натомість зафіксувала феноменальне збільшення кількості тих, хто вивчає французьку, на 44%, обганяючи Північну Африку та Близький Схід з їх 7% та Азію з Океанією з 4% [46, с. 7-8].

Сьогодні всі колишні французькі колонії у франкомовній Субсахарській Африці є членами Франкофонії (OIF) з різним статусом членства. Це: Бенін,

Буркіна-Фасо, Камерун, Центральноафриканська Республіка, Чад, Коморські острови, Республіка Конго, Кот-д'Івуар, Джибуті, Габон, Гвінея, Екваторіальна Гвінея, Мадагаскар, Малі, Нігер, Сенегал, Сейшели та Того. На додаток до цих країн, три колишні бельгійські колонії також є членами ОІФ: Демократична Республіка Конго (ДРК, колишня Заїр), Бурунді та Руанда. Камерун та Того були колишніми німецькими колоніями, але Того та частина Камеруну відійшли Франції після Другої світової війни. Це робить в цілому 21 африканську країну членом ОІФ, де французька мова є «єдиною офіційною мовою або у спільному користуванні». Однак у дев'яти інших африканських країнах, також державах-членах ОІФ, французька мова має статус «мови спільного використання»: Кабо-Верде, Єгипет, Гвінея-Бісау, Маврикій, Мавританія, Марокко, Сан-Томе, Принсіпі та Туніс . Двоє членів-спостерігачів, також мають статус французької як мови спільного користування: Мозамбік та Гана. Загалом серед 54 членів Франкофонії 29 (або більше 50%) знаходяться в Африці та Індійському океані. Це означає, що найбільша концентрація франкомовних країн у світі знаходиться в Субсахарській Африці [46, с. 9].

Однак вимоги до більшого визнання місцевих мов та культур, що розпочалися ще в колоніальні дні, посилилися після здобуття незалежності. Прихильники просування африканських мов, зокрема викладачі, політичні лідери та профспілки, чинили сильний тиск на свої уряди. Згодом ці уряди поступилися і запровадили політику та адміністративні заходи, щоб надати більше можливостей африканським мовам, особливо в сфері освіти. Насправді ці заходи не мали суттєвого впливу на долю африканських мов, оскільки в більшості франкомовних країн Субсахарської Африки гегемонія французької триває в державних установах (наприклад, адміністрування, судова система та освіта), тоді як африканські мови залишаються на задньому плані. Основна причина полягає в тому, що всі ці політичні заходи та зусилля, спрямовані на розширення можливостей африканських мов, стикаються з цілим рядом проблем.

Незважаючи на перешкоди у просуванні африканських мов в освіті, франкомовні африканці продовжують шукати натхнення у власних мовах, культурах та релігіях. Найголовніше, що вони продовжують користуватися власними мовами та практикувати свої культури до такої міри, що французька мова вже втратила значний простір, значення та престиж у багатьох сферах у регіоні. Перш за все, для освіченої франкомовної меншини Субсахарських африканців французька мова сама по собі не може виразити їх складну ідентичність, тоді як для більшості французька залишається іноземною, оскільки вони не тільки не можуть в повній мірі висловлюватися нею, але й тому, що це мова, яка підтримує соціально-економічну нерівність, утримує їх від влади та маргіналізує. В Африці на південь від Сахари рівень грамотності французької мови є надзвичайно низьким, незважаючи на значне зростання за часи незалежності. Іншим важливим фактором у цій ситуації є те, що Франція не забезпечила того, на що більшість франкомовних африканців у регіоні сподівались чи очікували від своєї колишньої метрополії. Як наслідок, вони шукають альтернативні можливості та зразки для наслідування деінде, наприклад, в англійській мові та культурі та дедалі більше в азіатських та близькосхідних моделях.

У 2018 році Макрон розкрив свій план відновити французькі зв'язки з колишніми колоніями в Африці, запланувавши витратити сотні мільйонів євро на початкові та середні школи, що базуються на французькій мові. Технічні особливості та навчальні програми ще не визначені, але політики в Парижі розглядають французьку мову як свій єдиний найдієвіший інструмент формування політики.

Ось як це працює. Перш за все, французька мова відрізняється від англійської в управлінні державою. Маючи понад 1,5 мільярда первинних та вторинних носіїв, англійська мова є найпоширенішою у світі. Будь то бізнес, наука чи розваги, англійська – динамічна та глобальна сила. Проте жодна держава не може претендувати на те, щоб бути фактичним лідером англомовного світу і

впевнено скеровувати маси на свою користь. Таким чином, через децентралізовану природу англійської мови, жоден уряд не може ефективно використовувати її м'яку силу для вироблення зовнішньої політики.

Тим часом французька мова є централізованою. Французькій академії в Парижі доручено видавати та охороняти офіційний словник її улюбленого витвору мистецтва. Це дає паризькому уряду інструмент для більш ефективного регулювання мови, ніж це спостерігається в інших країнах. Отже, на відміну від ситуації з англійською, французький уряд виступає головним представником французької мови у політиці, військовій галузі, бізнесі, ЗМІ тощо. Інші франкомовні країни, такі як Бельгія та Швейцарія, можуть бути багатими, але саме Франція є безперечним лідером франкомовного світу [47].

Прогноз на 750 мільйонів носіїв французької мови до середини століття, згаданий раніше, якщо здійсниться, являтиме собою зростання на 143% порівняно з 62% для англійської мови за той же час. Отже, до 2050 року, коли частка франкомовного ринку зросте до 8%, порівняно з сьогоднішніми 3%, 4 з 5 франкомовних будуть африканцями [46].

Однак ставка на французьку мову як на засіб м'якої сили є неперевіреною і безпрецедентною. Це, безумовно, надасть Парижу широку сферу впливу, а також сприятиме тому, що нові країни рахуватимуться з французькими інтересами. Результати ми вже бачимо в Нігерії, Гані, Екваторіальній Гвінеї. Але люди – не дрони. Мова сама по собі не може вплинути на суспільну волю та керувати політикою. На додаток до м'якої сили мови, Франції доведеться побудувати фізичну присутність і розробити також політику «тверду» силу, якщо вона хоче здійснювати свій вплив в Африці. Додатковим моментом є те, що м'яка сила часто працює в обидві сторони. Оскільки африканці роблять французьку мову міжнародною, її центр ваги може зміститися на південь. Навряд чи Французька академія в Парижі зможе зберегти повний контроль над траєкторією своєї заповітної мови. Якщо ситуацію залишити без нагляду, нові французькі

діалекти та креольські мови, швидше за все, з'являтимуться і тим самим відокремлюватимуть французьку мову від її європейського походження.

Отже, мова, безумовно, є формою впливу. Проте залишається неочевидним, як ця політика м'якої сили дасть нематеріальні важелі впливу. І якщо Парижу вдається «поставити на озброєння» свою мову, цей вплив буде двостороннім. Африканська французька справлятиме вплив на паризьку французьку і навпаки. За великим рахунком, кількість населення франкомовних країн зросте до більш ніж мільярду осіб до 2065 року. Якщо французи зможуть тим часом вловити цю демографічну хвилю і зберегти грошову систему африканського франка, тоді XXI століття цілком могло б побачити повернення Франції в якості глобальної потуги.

3.3 Франко-німецький тандем як геополітична основа Європейського Союзу

Нема ніякого сенсу вести мову про роль Франції у світі в абстракції від європейського виміру. Ми не повинні забувати, що Франція є як світовою, так і європейською силою. Через це її доля нерозривно пов'язана з її роллю в Європі та місцем Європи в світі.

Сьогодні, Європейський Союз є потугою в світі, завтра він може стати світовою потугою. Франція завжди виступала за Сильну Європу (l'Europe-naissance); ця фраза є частиною концепції Європейського проекту, яка не зводиться лише до економічного та торгівельного виміру, але також натхнена справжньою політичною волею впливати на світові справи.

Світ сьогодення сповненим дуже різноманітними силами. В ньому працюють як класична логіка могутності, яка нагадує нам про часи, які давно минули, так і нові форми нестабільності та хаосу, починаючи наприклад з тероризму. Якщо до цього всього додати феномен глобалізації, який породжує

взаємозалежність, що означає, що можливості, ризики та кризи стають спільними. Всі ці еволюції, очевидно, породжують значні та швидкі зміни. Саме звідси серед багатьох французів поширені суперечливі уявлення про планету єдину та пошматовану водночас, враження про неконтрольовану взаємозалежність та про глобальне поле для прийняття рішень, де вибір однієї нації обмежений. Ці елементи додаються до дуже конкретних побоювань, пов'язаних перш за все з постійною проблемою безробіття. З цього боку можна зрозуміти, чому поняття глобалізації поєднує та уособлює усі страхи великої кількості не тільки французів, але й людей по всьому світу [48]. Іноді справедливо, частіше за все – ні, особливо коли це пов'язано з Європою. Доречним також бути поновити серію питань, першою чергою щодо ролі держав, також щодо процесу європейської інтеграції, яка значною мірою сприймається через цю призму. Європейський Союз є безумовно однією з ланок. Однак більш суперечливим є сприйняття його ролі: чи є він співучасником цієї глобалізації, яку так зневажають французи? Чи є він її рушієм та зброєю? Чи може навпаки, Європейський Союз є стіною, яка захищає від її впливів, як вважається, найбільш негативних, чи навіть певним амортизатором, який розкриває позитивні ефекти глобалізації, водночас контролюючи її негативні прояви [48]?

Європейська політична сцена за останні роки стала невизначеною, оскільки кілька криз значною мірою сколихнули старий континент. Починаючи з BREXIT і піднесення популістських партій по всій Європі, продовжуючи міграційними кризами, кризами єврозони тощо – все це призвело до появи декількох сценаріїв та пропозицій щодо майбутнього Європейського Союзу. Франція та Німеччина завжди були в основі процесу прийняття рішень, оскільки вони є двома найважливішими та найпотужнішими державами-членами всередині Союзу, особливо зараз, коли Великобританія вирішила вийти. Отже, решта країн-членів сподіваються на них, очікуючи вирішення цієї загальної кризи, з якою стикається ЄС.

Хоча співпраця між Францією та Німеччиною не може сама по собі формувати політику ЄС, відсутність належних робочих відносин між ними має особливо негативний вплив на здатність ЄС рухатися вперед.

Незважаючи на те, що 2017 рік був неспокійним для ЄС, у франко-німецьких відносинах відбулося поживлення двосторонніх відносин та рішучість обох країн вести держави-члени ЄС до майбутнього європейського проекту [49].

Нещодавно нинішні франко-німецькі лідери – Еммануель Макрон та Ангела Меркель – переглянули та оновили Єлисейський договір після того, як президент Франції зателефонував канцлеру Німеччини під час його виступу у Сорбоні у вересні 2017 року. 22 січня 2019 року два лідери підписали нову угоду про двостороннє співробітництво, яка покликана стати доповненням до Єлисейського договору, підписаного в 1963 році. Тим самим Макрон і Меркель відзначили 55-річчя документу, але також зробили потужну заяву для держав-членів ЄС та решти світу, що демонструє їх перші кроки до поглиблення співпраці і що вони готові взяти на себе ініціативу в процесі європейської реконструкції.

І в цьому сенсі в Європі є над чим попрацювати. Наприклад подолання кризи єврозони та певних негативних наслідків Маастрихтського договору. Деякий час після укладення угоди все було добре, однак після рецесії 2008-2009 років кілька проблем та невідповідностей єврозони почали (знову) виринати на поверхню. Незважаючи на те, що було вжито декілька заходів, виявляється, що результати все ще не є очікуваними, оскільки рівень безробіття все ще високий у більшості держав-членів ЄС, і помірний темп зростання не допоможе вирішити цю проблему, яку створила економія. Під час цієї кризи стало більш ніж зрозуміло, що європейські установи не готові вирішувати боргові питання, а також стало зрозуміло, що можливість виходу з єврозони ніколи не розглядалась,

тому в цьому випадку немає чітких правил, де саме існування спільної валюти було поставлено під сумнів [50, с. 394-397].

Обрання проєвропейського центриста Еммануеля Макрона президентом Франції принесло нову надію європейському континенту, оскільки оновлене франко-німецьке керівництво тепер може допомогти ЄС зробити кроки вперед і вирішити існуючі кризи. Починаючи з єврозони, як очевидного першого вибору, дорога буде непростою. Відмінності між франко-німецькою економічною філософією – не єдині перешкоди, які потрібно подолати. Незважаючи на те, що євро був франко-німецькою ініціативою, тандем протягом багатьох років не знаходив згоди, яким чином вирішити проблеми, з якими стикається єврозона. Німеччина завжди хотіла більш жорстких правил щодо урядових бюджетів. Однак Франція завжди шукала спільних інструментів та більш активної мікроекономічної політики, хоча у більшості випадків Німеччина ігнорувала ці ідеї [51].

Коли Макрон входив до складу уряду Олланда, він мав чітке уявлення щодо реформування єврозони, вимагаючи таких елементів, як трансферний союз, розподіл ризиків та управління попитом на рівні єврозони. Він зберігає ті самі ідеї і зараз, вже будучи президентом республіки, але для того, щоб ці ідеї були дійсно реалізовані, Німеччина повинна їх схвалити. Однак Німеччина має відмінні погляди на управління економікою єврозони. Вона виступає проти будь-якого виду трансфертного союзу, за суворіше дотримання бюджетних правил і стверджує, що держави-члени не повинні отримувати фінансову допомогу, якщо власники їх суверенних облігацій не понесуть збитків [52].

Тому Макрон знає, що зміна політики Німеччини буде нелегкою задачею, оскільки ворожість Німеччини до кейнсіанської системи не зменшується. Проте Франція залишається оптимістичною щодо цього проекту реформування єврозони. Планується трансформація Європейського механізму стабільності (ЄСМ), фонду виплати коштів в Європейський валютний фонд, встановити

бюджет єврозони та інституційні реформи, такі як створення міністра фінансів єврозони. Французи знають, що ідея міністра фінансів єврозони не дуже популярна не лише в Німеччині, а й у кількох інших державах-членах, тому вони називають цю ініціативу «завершенням процесу», тому вони очікують компромісу з цього питання з обох сторін [52, с. 3].

Загалом, євро залишається проблемною валютою, майбутнє якої невизначене, але існує загальна згода, що єврозона потребує подальшої інтеграції. Виникає дискусія щодо того, як здійснити цю інтеграцію. Німці не поділяють французьку жагу до гнучкості з точки зору фіскальної політики, оскільки віддають перевагу дисципліні та правилам [53, с. 7].

Що стосується Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС (СЗПБ), франко-німецький тандем є більш обмеженим, оскільки тема є дуже делікатною, як для них самих, так і для інших світових держав. Крім того, культурні та стратегічні відмінності між ними є однією з причин, чому їм не вдалося досягти повної згоди з цього питання.

Незважаючи на те, що СЗПБ датується 1999 роком, коли Франція та Німеччина підписали спільну пропозицію з цього питання, є ще кілька важливих питань, які вони не можуть вирішити, навіть у наш час. Прогрес був досягнутий за останні пару років, але їхні різні концепції у цьому питанні не дозволяють їм рухатися вперед. Одним з перших найважливіших моментів в історії франко-німецької співпраці у галузі безпеки був 2003 рік, коли вони обоє відмовились вторгтися в Ірак разом з Америкою [54, с. 5]. З тих пір на європейському рівні їм вдалося досягти успіху тільки в 2016 році, коли французько-німецькій тандему вдалося переконати своїх партнерів у тому, що Союз потребує вичерпної реформи в області Спільної політики безпеки та оборони. У 2017 році вони також домовились про створення Штабу планування та проведення військових операцій [55, с. 8]. Окрім цього, у цій галузі мало що зроблено.

Якщо Франції та Німеччині вдасться розробити надійний план дій, це піде на користь не тільки Політиці ЄС у галузі безпеки та оборони, але також може надати додаткову цінність і може допомогти у майбутній консолідації франко-німецького партнерства. З початку каденції Макрона обидві країни почали посилено працювати над питаннями СПБО, випустивши спільну декларацію у вересні 2017 року, а також почали працювати над новою редакцією Єлісейського договору, яка є важливою як сигнал та спосіб заохотити інші країн розглянути ініціативу і доєднатися та усвідомити, що питання безпеки стає все більш важливими для ЄС. За допомогою цього плану вони намагаються дати новий імпульс ЄС з точки зору оборони та безпеки, запроваджуючи нові механізми співпраці, такі як Постійне структуроване співробітництво (PESCO) [56].

Якщо вони правильно розіграють свої карти, партнерство в галузі безпеки та оборони між цими двома країнами всередині ЄС стане справжнім початком європейського проекту, особливо враховуючи загрози та проблеми, з якими зараз стикається Союз. Тому, якщо вони хочуть досягти успіху в цьому питанні, їм слід налагодити постійний діалог між Парижем та Берліном – виконуючи положення, передбачені Єлісейським договором 1963 року. Партнерство повинно стосуватися не лише обговорень та планів, але воно також має бути інституціоналізованим або, принаймні, повинні організовуватись та проводитись регулярні зустрічі між ними, що також може сприяти полегшенню комунікації між парламентами та військово-дипломатичним представниками [55].

У будь-якому разі, співпраця між Францією та Німеччиною з точки зору безпеки та оборони (але не тільки вона) повинна стати відправною точкою для більш інклюзивного європейського проекту. Єдність всередині ЄС, здається, є найбільшою проблемою на даний момент, у час, коли вона є важливою як ніколи. Внаслідок викликів, що існують як всередині Союзу, так і за його межами, безпека та оборона з кожним днем стають все більш важливими для країн ЄС, і франко-німецький тандем представляється єдиним можливим методом

ефективного управління та об'єднання держав-членів у спільній акції проти сил, які загрожують ЄС.

З іншого боку, покладатися лише на Францію та Німеччину – це помилка, яку ЄС не варто робити. Залишити решту держав-членів на стороні та не залучати їх до процесу прийняття рішень, тією мірою, якою потрібно, є небезпечним для Союзу, оскільки це лише допоможе процесу дезінтеграції поглибитися і поширитися континентом. Наскільки б важливими для ЄС Франція та Німеччина не були, вони все ще не можуть єдиними, хто вирішує за всіх 27 держав-членів. Дозвіл на це може означати, що вони можуть спробувати реалізувати свою національну політику та/або уподобання, і хоча вони працюють на Німеччину та/або Францію, це не означає, що ця політика буде в інтересах інших держав-члени. Є кілька інших факторів, які потрібно враховувати, наприклад, їх економічна та політична історія.

Ідеальним сценарієм була б запущена франко-німецьким партнерством мобілізація інших держав-членів для спільної роботи з досягнення спільної мети – вдосконалення ЄС та побудови кращого майбутнього для наступних поколінь європейців. Якщо раніше основою для будь-яких європейських розбіжностей були Франція та Німеччина, то в майбутньому дві країни повинні стати основою для будь-яких реформ та покращень всередині європейського континенту.

У світлі внутрішніх та зовнішніх викликів, що стоять перед ЄС, постають під сумнів майбутні форми та зміст блоку. Існує значна дискусія щодо того, чи необхідна більша чи менша інтеграція до ЄС для подальшого розвитку. Хоча більшість експертів вважають повний розпад ЄС малоімовірним, прихильники переживають, що вперше в історії ЄС деякі аспекти інтеграції можуть бути зупинені або скасовані. Інші стверджують, що численні кризи, з якими зараз стикається ЄС, можуть призвести до певних корисних реформ і, зрештою, перетворити блок на більш ефективну та згуртовану організацію.

Можливі сценарії розвитку ЄС на наступні роки включають наступне:

- Продовження поточної манери розвитку. ЄС у значній мірі продовжував би функціонувати як зараз, без будь-яких значних змін договору та реформ прийняття рішень, і знаходив би, певною мірою, спільні рішення криз, таких як міграція чи тероризм. ЄС продовжуватиме проводити інтеграцію та спільну політику там, де це можливо, хоча це може бути дедалі складніше. Франція, поруч із Німеччиною, зберігатиме провідну роль у керуванні блоком, проте темпи розвитку такого ЄС залишатимуться доволі скромними, а слабкий рівень інтегрованості в багатьох важливих сферах певний час не даватиме союзу стати повноцінною світовою потугою.

- Створення двошвидкісного або багатошвидкісного ЄС. ЄС стане двошвидкісним утворенням, що складатиметься з сильно інтегрованої групи «країн ядра» і групи «периферійних» країн, більш вільних у виборі тих політик ЄС, в яких вони хочуть брати участь. Багатошвидкісний варіант може спричинити подальшу інтеграцію, яку проводять деякі держави-члени у вибраних сферах, таких як європейська оборона чи управління євросоюзом, а інші члени ЄС можуть відмовитись. У контексті такого розвитку, Франція значною мірою інтегрується з провідними країнами блоку, посилюючи власні позиції, Однак цілісність такого офіційно оформленого багатошвидкісного ЄС буде під питанням, а його сутність зазнає помітних змін. Деякі європейські політики та аналітики припускають, що такий багатошвидкісний ЄС вже існує на практиці з нерівномірним членством країн у цілому ряді ініціатив ЄС, включаючи євросоюз, Шенген, питання юстиції, внутрішніх справ та оборонну політику, і, отже, неясно, як формалізація багатошвидкісного ЄС відрізнялась б від існуючої практики.

- Більш вільна, більшою мірою міжурядова конфігурація. Подальша інтеграція в ЄС, по суті, буде призупинена, а можливо, і навіть розвернута в деяких сферах, враховуючи заяви щодо суверенітету з певних питань, з якими звертаються національні уряди. Цей результат може бути найімовірнішим, якщо

евроскептичні партії, прихильні до реформ, прийдуть до влади у більшості країн ЄС. Більш вільна структура може полегшити ЄС розширення, наприклад у випадку з Туреччиною та рештою претендентів на Західних Балканах, а також у випадку таких країн, як Грузія та Україна. Такий ЄС значною мірою посиляться економічно в короткостроковій перспективі, однак помітно ослабне як політична єдність в середньо- та довгостроковій перспективі. Зокрема, роль Франції, як і Німеччини, певним чином зменшуватиметься пропорційно приєднанню до союзу великих країн, як наприклад, Туреччина і Україна.

- Більш жорстка, інтегрована конфігурація. ЄС вийшов би з поточних викликів більш єдиним та інтегрованим. Деякі припускають, що такий результат насправді може бути більш вірогідним внаслідок Brexit, що призведе до того, що країни-члени ЄС краще пристосуються до потреби подальшої політичної та економічної інтеграції. Така конфігурація, ймовірно, не сприятиме подальшому розширенню союзу та екстенсивному розвитку економіки блоку, однак як політична єдність такий ЄС значно посиляться, а разом з цим зростуть і можливості Франції та Німеччини як його провідних держав.

І хоча політичне майбутнє ЄС є надзвичайно важливою складовою його становлення глобальною потугою, воно залишається неясним. Однак економічне майбутнє блоку є більш чітким і його перспективи, можливо, матимуть змогу згуртувати європейські еліти навколо більш активної та продуктивної розробки політичної складової ЄС.

На перший погляд, прогнози розвитку світової економіки виглядають досить позитивними: середнє глобальне економічне зростання становитиме близько 3% на рік у найближче десятиліття, що однозначно зробить світ багатшим, ніж сьогодні [57]. Більша частина цього зростання відбудеться серед економік, що розвиваються, зростання яких прискориться з 3,1% на даний час до 3,6%. Розвинені економіки також будуть рости, хоча і набагато повільнішими темпами: наприклад, Європа, за прогнозами, зростатиме на 1,4% на рік, що,

мабуть, недостатньо для значного поліпшення рівня зайнятості, рівня інвестицій та інтеграції молоді до ринку праці [58].

У сукупності ці показники означають, що до 2030 р. Китай, як очікується, стане найбільшою світовою економікою, обігнавши США. Як результат, Європа стане третьою світовою економікою.

Варто зазначити, що ситуація виглядає зовсім інакше, якщо вимірювати за показниками ВВП на душу населення: в той час як китайський зросте з 10 000 до 14 000 доларів у 2030 році, ВВП Європи на душу населення, як очікується, зросте з 37 800 до приблизно 50 950 доларів [59].

Підводячи підсумок, французи та, більш загально, європейці сьогодні повинні мати спільні погляди на світ, проблеми безпеки якого серйозні і загрози в якому нікуди не зникли. Вони додають до аналізу та оцінки загроз міжнародної безпеки характерні для європейців особливості: географічну та культурну близькість суспільств, занепокоєння щодо ризику розвитку антизахідної ідентичності деяких суспільств, чутливість до політичного та економічного вимірів безпеки та, нарешті, віддання переваги інтеграції угод про безпеку у офіційні інституціоналізовані механізми. Цей європейський спосіб осмислення питань безпеки не є ознакою слабкості чи розпещеності, він є легітимним і добре поєднується з американським.

Майбутнє Франції, її геополітичні амбіції та перспективи нерозривно пов'язані з Європою, і успіх Європи означатиме не тільки успіх Франції, але й всього континенту. Тож французьких елітам як ніколи потрібно розуміти, що в сучасному світі місце Франції дедалі більше залежатиме не скільки від її минулої слави та впливу, скільки від того, що і як вона робить зараз.

ВИСНОВКИ

Франція продовжує здійснювати політику великої держави, для чого має достатньо важелів впливу як в рамках міжнародних інститутів, так і за рахунок наявності власних ресурсних складових національної могутності. Однак, на відміну від наддержави або супердержави, Франція не може проводити глобальну світову політику, тому зосередила зусилля на просуванні ідеї створення Європи як потужного центру майбутнього багатопольярного світу з розрахунком зайняти в ньому гідне місце. Вибудовуючи міцну і єдину Європу, Франція намагається уособлювати її, прагнучи повернути колишню велич, яка, на думку французів, як і раніше є особливим призначенням їхньої нації.

В економічному, політичному і стратегічному плані можливості Франції протистояти тенденції багатопольярності істотно зменшилися. Хоча економічний і промисловий потенціал країни, її зовнішньоторговельні позиції і високий технологічний рівень, як і раніше забезпечують її місце серед сімки провідних промислових країн, формальні і матеріальні чинники, якими Франція обґрунтовувала свою могутність, почали втрачати колишню значущість. Перш за все вага Франції в якості постійного члена Ради Безпеки ООН була поставлена під сумнів в умовах, коли кризове врегулювання стало здійснюватися в рамках односторонніх дій США. Володіння ядерною зброєю перестало бути безперечно ефективним рішенням перед викликом нових загроз безпеці, таких як міжнародний тероризм, етнічні конфлікти та інші.

Однак варто зазначити, що Франція ніколи не намагалася побудувати модель однопольярної гегемонії, а завжди робила ставку на багатопольярну модель формування рівноваги сил, звідси випливає традиційне прагнення Франції до проведення гнучкої політики балансування і відмова від будь-яких двосторонніх союзів на користь багатосторонніх.

Зовнішня політика Франції є одним з найважливіших чинників міжнародних відносин в умовах триваючої глобалізації. Франція має великий вплив на вирішення багатьох актуальних міжнародних проблем, успішно реалізуючи свої зовнішньополітичні інтереси як на регіональному, так і на глобальному рівнях. У пошуку відповідей на виклики сучасного світу Париж спирається на взаємодію з широким колом міжнародних партнерів, домагаючись підтримки сприятливих для себе зовнішньополітичних рішень.

Після завершення «холодної війни» Парижу довелося підлаштовуватися до нового світу і шукати своє місце в новій системі міжнародних відносин. У підсумку саме Франція грає головну роль в об'єднанні Європи і запровадженні Європейської Конституції. У процесі поглиблення інтеграції було укладено безліч договорів, пов'язаних із співпрацею між європейськими країнами, які в результаті призвели до посилення і розширення зони впливу такого потужного політичного актора в системі міжнародних відносин як Євросоюз.

Звичайно, до 2050 року французька могла б стати другою мовою у світі, але така ситуація вимагає докладання значних зусиль у напрямку освіти та професійної підготовки. «Франкофонія» значно еволюціонувала від моменту свого створення: міжнародна мовна та культурна установа, потім економічний простір, вона стала міжнародною політичною організацією. В умовах глобалізації франкофонія стає спільним інструментом впливу на службі різноманітності культур. За великим рахунком, кількість населення франкомовних країн зросте до більш ніж мільярду осіб до 2065 року. Якщо французи зможуть тим часом вловити цю демографічну хвилю і зберегти грошову систему африканського франка, тоді XXI століття цілком могло б побачити повернення Франції в якості глобальної потуги.

Зростаюча важливість Арктики відповідає зростанню зацікавленості французьких еліт регіоном. Велика кількість нафтогазових родовищ та морських ресурсів, нові торгові шляхи, стратегічна важливість та безкрайні можливості для

наукових досліджень в купі з правовою невизначеністю територій роблять Арктику геополітичним активом, яким не можна знехтувати. Враховуючи хороше геополітичне становище та проактивну політику Франція, за сприятливих обставин, може отримати значні дивіденди в регіоні, які безумовно вплинуть на позиції країни на міжнародній арені.

Місце та роль Франції нерозривно пов'язані з європейською спільнотою і з плином часу це стає все більш помітним. У світлі внутрішніх та зовнішніх викликів, що стоять перед ЄС, постають під сумнів майбутні форми та зміст блоку. Існує значна дискусія щодо того, чи необхідна більша чи менша інтеграція до ЄС для подальшого розвитку. І хоча політичне майбутнє ЄС є надзвичайно важливою складовою його становлення глобальною потугою, воно залишається неясним. Однак економічне майбутнє блоку є більш чітким і його перспективи, можливо, матимуть змогу згуртувати європейські еліти навколо більш активної та продуктивної розробки політичної складової ЄС. Майбутні сценарії розвитку союзу варіюються від більш вільного, більшою мірою міжурядового блоку до значно більш гомогенної та інтегрованої політичної єдності, однак у більшості із можливих моделей розвитку позиції та роль Франції як однієї з передових країн ЄС посилюються.

Зіткнувшись зі зростаючою складністю світу, Франція повинна примножити багатство їх геополітичних досліджень і проектів та посилити їх узгодженість з інструментами власної політики. Сьогодні французьке суспільство, можливо, вражає прискорення історії та бентежить відчуття того, що події виходять з-під контролю французів. Це є результатом стратегічної мінливості, яка пропонує як виклики, так і можливості тим, хто знає, як ними скористатися. У такому контексті питання щодо політики впливу, очевидно, набувають вирішального значення. Події та рішення на набережній Орсе, а також у більш широкому значенні у французькому уряді, постійно відзначаються цим прагненням поєднати реактивність із рефлексією, гнучкістю щодо засобів з

твердістю принципів. Сьогодні французька політична еліта як ніколи повинні пам'ятати, що їм нічим не винні. Місце Франції в Європі та у світі все більше і більше залежить від того, що вона робить і від того, чим вона буде, і все менше від того, чим вона є. Маючи це на увазі та проводячи проактивну політику щодо зазначених геополітичних активів політична еліта в Парижі цілком могли б побачити повторне піднесення як Франції та Європи, так і їх потуги в світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Delmas J.-C. La France et l'Europe dans le monde. *Géographie première S.* 2011.
2. Vaïsse M. La puissance ou l'influence?: La France dans le monde depuis 1958. [Paris] : Fayard, 2009. 649 с.
3. Mills C. The French nuclear deterrent. *The house of commons library.* 2020. № 4079.
4. Macron's strategic vision for Europe, Strategic Comments, April 2020
5. Report submitted by France to the NPT Review Conference, 2015. URL: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=NPT/CONF.2015/10
6. Speech of the President on the Defense and Deterrence Strategy, 7 February 2020.
7. Tetrais B. French nuclear deterrence policy, forces, and future: a handbook : Монографія. 4-те вид. Paris : la Fondation pour la Recherche Stratégique, 2020. 73 с.
8. Klimenko E. The geopolitics of a changing Arctic. Stockholm: SIPRI, 2019. 16 с.
9. Sigmond, M., Fyfe, J. C. and Swart, N. C., 'Ice-free Arctic projections under the Paris Agreement', *Nature Climate Change*, vol. 8, no. 5 (2018), pp. 404–408.
10. Meredith, M. et al., 'Polar regions', eds H.-O. Pörtner et al., *The Ocean and Cryosphere in a Changing Climate: Summary for Policymakers*, Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) Special Report (IPCC: 2019).
11. Gerhardt, H. et al., 'Contested sovereignty in a changing Arctic', *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 100, no. 4 (2010), pp. 992–1002.
12. Harding, L., 'Russia and Norway resolve Arctic border dispute', *The Guardian*, 15 Sep. 2010.

13. Ikonen, E., Arctic Search and Rescue Capabilities Survey: Enhancing International Cooperation, 2017 (Finnish Border Guard: Aug. 2017).
14. Wilson Center, Opportunities and Challenges for Arctic Oil and Gas Development, Eurasia Group Report for the Wilson Center (Wilson Center: Washington, DC, [n.d.]).
15. Rodon, T., 'Institutional development and resource development: the case of Canada's Indigenous peoples', *Canadian Journal of Development Studies*, vol. 39, no. 1 (2018), pp. 119–36
16. Nilsson, A. E. et al., 'Regional futures nested in global structures', ed. E. C. H. Keskitalo, *The Politics of Arctic Resources* (Routledge: London, 2019).
17. Antjushina N.M. *Arktika: novyj format mezhdunarodnogo sotrudnichestva*. M.: In-t Evropy RAN, 2014, pp. 78—89.
18. La France dans l'Arctique. Ministère des Affaires étrangères, mars 2016.
19. Rubinsky Y. Arctic interests and policy of France. *Arctic and north*. 2016. № 24. C. 145–152.
20. Strany-nabljudateli v Arkticheskom sovete: pozicija i motivy dejatel'nosti. M.: ANO «Centr strategicheskikh ocenok i prognozov», 2014, pp. 59—67.
21. Zhan-Moris Riper. Pochemu Francija uchastvuet v arkticheskom dialoge. *Arkticheskoe obozrenie*. 2015, №1, pp. 34—39.
22. L. Heininen (editor), *Arctic Yearbook 2012*, Northern Research Forum and TN, p. 66—67.
23. Matelly S., Mölling C., Taylor T. The future of transatlantic strategic superiority. *The German Marshall fund*. 2018. Transatlantic Security Project, № 19. C. 20—28.
24. Defence and national security strategic review. Paris : Bureau des éditions, 2017. 98 c.
25. Godement F. France's "pivot" to Asia. *European council on foreign relations*. 2014. ECFR/101.

26. Thomas Gomart and Marc Hecker (edc.), “Macron, diplomat: a new French foreign policy?”, *Études de l’Ifri*, Ifri, April 2018
27. Che A. M. China’s rise in the African franc zone and France’s containment policy. *E-International relations*. 2019. URL: <https://www.e-ir.info/2019/08/07/chinas-rise-in-the-african-franc-zone-and-frances-containment-policy/>.
28. The speech by M. Emmanuel Macron, President of the Republic, during Ambassadors’ Week 2017
29. Montaine C. Macron's Africa visit reveals determination to weaken China's grip on the continent. *CNBC*. URL: <https://www.cnbc.com/2019/03/16/macrons-africa-visit-reveals-determination-to-weaken-chinas-grip-on-the-continent.html>.
30. Daly J. C. K. Counterterrorism or neo-colonialism? The French army in Africa. *Jamestown*. URL: <https://jamestown.org/program/counterterrorism-or-neo-colonialism-the-french-army-in-africa/>.
31. Mendras M. Russia—France: a strained political relationship. *Russian analytical digest*. 2013. № 130.
32. James Nixey, “The long goodbye: waning Russian influence in the South Caucasus and Central Asia,” Chatham house briefing paper, June 2012.
33. Marie Mendras, “Vingt ans après. La Russie et la quête de puissance”, *Commentaire*, N. 136, Winter 2011–2012, p. 891–899.
34. Cf. the new Livre Blanc on defence and national security, formally presented to President Hollande on 29 April 2013.
35. Richard F. Kuisel, *The French way. How France embraced and rejected American values and power*, Princeton university press, 2011.
36. Gomart T. France's Russia policy: balancing interests and values. *The Washington quarterly*. 2007. T. 30, № 2. C. 147—155.

37. See John O’Loughlin and Paul Talbot, “Where in the world is Russia?” *Eurasian geography and economics* 46, no. 1 (2005): 23–50.
38. Звіт обсерваторії французької мови, Французька мова у світі, Франкофонія, 2014.
39. Levaux M.-B. Le rôle de la France dans une francophonie dynamique. *Journal officiel de la République française*. 2018.
40. Стаття 1 Хартії франкофонії, підписаної в Антананаріву 22 листопада 2005 року.
41. F. Massart-Piérard, « La Francophonie, un nouvel intervenant sur la scène internationale », *Revue internationale de politique comparée*, 2007/1, vo. 14.
42. Aurélien Yannic, «Francophonie, plurilinguisme, traduction : la mondialisation des enjeux identitaires» *Hermès*, 2010/1, n°56.
43. Drezet P. Les enjeux de la francophonie: d’une communauté de langue à une communauté de destin. 2012. 67 с.
44. Gauchon, P., 2012. *Géopolitique de la France*. Paris: Presses universitaires de France.
45. Touati S. French foreign policy in Africa: between pré carré and multilateralism / Sylvain Touati. // Chatham House. – 2007.
46. Diallo I. Geopolitics of French in francophone Sub-Saharan Africa: attitudes, language use, and identities. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2018. 115 с.
47. Lane, P., 2013. *French Scientific and Cultural Diplomacy*. Oxford: Liverpool University Press.
48. Faure P., Boyon J. La place de la France dans le monde : un défi permanent. *Revue internationale et stratégique*. 2006. T. 63, № 3. C. 57.
49. Stretea A., Facultatea de Studii Europene, UBB Cluj-Napoca. The French-German approach on the future of the European union. *On-line journal modelling the new Europe*. 2018. № 25. C. 160—175.

50. Gualerzi D. Crisis in the eurozone: austerity and economic transformation. *Review of radical political economics*. 2017. T. 49, № 3.
51. Grant C. Macron, Merkel and the future of the euro. *Centre for European reform*. 2017. № 114. URL: https://www.cer.eu/sites/default/files/bulletin_114_cg_article2.pdf
52. Grant C. Macron's plans for the euro. *Centre for European reform*. 2018. URL: https://www.cer.eu/sites/default/files/insight_CG_23.2.18_fin_0.pdf.
53. The future of the European Union. *The Economist*. 2017. URL: <https://www.economist.com/special-report/2017/03/23/the-future-of-the-european-union>.
54. Valant P. The Franco-German couple: potentials and limitations. *Theseus conference* : Довідк. док. конф. 2017.
55. Kempin R., Kunz B. France, Germany, and the quest for European strategic autonomy: Franco-German defence cooperation in a new era. Paris : Ifri, 2017.
56. Frontini A. The 'Macron effect' on European defence: En Marche, at last?. European policy centre. 2017.
57. PriceWaterhouseCoopers (PwC), 'The World in 2050; The Long View: How Will the Global Economic Order Change by 2050?', February 2017, available at <https://www.pwc.com/gx/en/world-2050/assets/pwc-the-world-in-2050-full-report-feb-2017.pdf>
58. International Monetary Fund, 'World Economic Outlook – April 2018', April 2018. URL: <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/WEO/2018/April/text.ashx>; European Commission, 'Economic & Budgetary Projections for the 28 EU Member States (2016-2070)', May 2018. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip079_en.pdf
59. International Monetary Fund, 'World Economic Outlook – April 2018', April 2018. URL: <https://www.imf.org/~media/Files/>

Publications/WEO/2018/April/text.ashx; European Commission, 'Economic & Budgetary Projections for the 28 EU Member States (2016-2070)', May 2018.

URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip079_en.pdf

60. Gellner E. Thought and Change. London, 1964. P. 275.
61. Hobsbawm E. Nations and Nationalism since 1780. NY., 1990. P. 216.
62. Judge D. The Parliamentary State. London. 1993. P.273.
63. Kohn H. Nationalism: its Meaning and History. Princeton, 1995. P.275.
64. La politique extérieure de François Hollande – La situation politique de la Grande-Bretagne après les élections législatives. 2015. URL : franceculture.fr/emission-l-esprit-public-la-politique-exterieure-de-francois-hollande
65. EU Referendum results. BBC News. 2016. URL: http://www.bbc.com/news/politics/eu_referendum/results
66. U.S. Relations With France // 2015. URL: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3842.htm>
67. Gaulle Ch. de. Pour l'avenir: extraits. P.: Le Livre de poche, 1973. P. 363.
68. Gilles P. Il ne faut pas attendre la paix pour faire des projets //P.: 2009. - 67 p.
69. Mitterrand F. De l'Allemagne, de la France // P.: Odile Jacob. 1992. – 98 p.
70. Mitterrand F. Discours: 1981-1995 // P.: Europolis. 1995. P. 427..
71. Mitterrand F. Memoires interrompus // P.: Odile Jacobe. 1996. P. 512.
72. Chirac J. L'Europe unie des Etats // P.: Regard europeen. 1998. №8. P. 7-16.
73. Les Français et le gaullisme en 2010. Résultats détaillés // Le Journal du Dimanche .2010. № 7. P. 4-10. URL: ifop.com/media/poll/1182-1-study_file.pdf
74. Montbrial de T., Lasserre R., Picht R. Agir pour l'Europe. Les relations franco-allemandes dans l'apres guerre froide // P.: Masson, 2010. P. 19.

75. Nationalism and democracy: Dichotomies, complementarities, oppositions / Lecours A.'Moreno L. (eds.). – Abingdon, N.Y.
76. Part des populations étrangères et immigrées en 2010 // Institut national de la statistique et des études économiques. URL: <http://www.insee.fr/fr/ffc/figure/NATTEF02131.xls>
77. Boniface P. La France est-elle encore une Grande puissance // P.: Presses de Sciences Po. 1998. №25. P. 12-18.
78. Cf. Rapport sur les agissement, l'organisation, le fonctionnement, les objectifs du groupement de fait dit "Département Protection Sécurité" et les soutiens dont il bénéficierait // Dossier de l'Assemblée Nationale N1622. 1999. URL: <http://www.assemblee-nationale.fr/14/documents/index-dossier/N1622.asp>
79. Арзаканян М.Ц. Политическая история Франции в XX веке // М.: ИВИ РАН. 2002. С. 49.
80. Василенко И.А. Административно-государственное управление в
81. странах запада: США, Великобритания, Франция, Германия. — М.: Логос, 2001. С. 259.
82. Внешняя торговля Франции // Коринф. 1997. - №42. С. 36.
83. Золотова Л. Г., Франция - enfantterrible НАТО // С.: Экономикаполитика-культура. 2003. № 12. С. 68-82.
84. Зуева К.П. Внешняя политика Франции в эпоху «неоголлизма» // МЭи МО. 2004. № 1. С. 133-139.
85. Смирнова О. А., Золина Д. М., Французская стратегия в контексте европейского строительства // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. 2013. №4. С. 309-312.
86. Boissieu L. Une certaine idée de l'Europe. - Centre d'Information sur le Gaullisme. URL: gaullisme.net/rpr-europe.html
87. Courtois G. Le Kremlin englué dans des affaires de corruption joue la carte-patriotique // Le Monde. 2013 URL:

http://www.lemonde.fr/international/article/2013/03/30/le-kremlin-englue-dans-desaffaires-decorruption-joue-la-carte-patriotique_3150846_3210.html

88. David D. Moscou/Paris: Quelle relation pour le nouveau monde ? // D.: Les notes de l'IFRI. 2002. № 241. P. 11-29.

89. Haass R. The age of nonpolarity //Foreign affairs. 2008. URL: <http://www.foreignaffairs.org/20080501faessay87304/richard-n-haass/the-age-ofnonpolarity.html?mode=print>

90. Ikenberry J., Mastanduno M., and Wohlforth W. Unipolarity, State Behavior, and Systemic Consequences // World Politics. -№ 1. P. 45-48.

91. Joffe J. The Default Power. The False Prophecy of America's Decline //Foreign Affairs. 2009. №5. P. 25-26.

92. Moreau Defarges Ph. La France et l'Empire// P.: 2000. №2.P. 333-343.

93. Rey-Lefebvre I. L'Europe face a la regression de la russie // Le Monde. 2012. URL: http://www.lemonde.fr/a-la-une/article/2012/12/20/l-europe-face-a-laregression-de-la-russie_1808870_3208.html

94. Singer B., J. Langdon. Cultured Force: Makers and Defenders of the French Colonial Empire // P.: University of Wisconsin Press. 2008. P. 496.

95. Stark H. France-Allemagne :quel apres-Nice ? // P.:Hiver. 2001. №2. P. 289-298.

96. Stark H. Paris, Berlin et Londres : vers l'emergence d'un directoire europeen? // P. : Hiver. 2012. №4. P. 967-982.

97. Tinguay de A. Paris-Moscou: vers un partenariat privilegie dans une Europe reconciliee? // P.: ARI et S. 1997. №25. P. 166-178.

98. Vedrine H. La politique etrangere de la France // P.: Hiver. 2008. - №24. P. 328.

99. Frijhoff, W. and Sanchez-Summerer, K., n.d. Linguistic and cultural foreign policies of European states.

100. Політична географія та геополітика // Б. П. Яценко, В. І. Стафійчук, Ю. С. Брайчевський та ін. – К., 2007.

101. Басов Ф.А. Германия в Европейском союзе: От экономического локомотива к политическому лидерству // Контуры глобальных трансформаций. – М., 2017. – № 1. – С. 33–52.

102. Kunz B. Défense: Les pièges de la relation franco-allemande // IFRI. – P., 2017. – 12.07. – Mode of access: <https://www.ifri.org/fr/espacemedia/lifri-medias/defense-pieges-de-relation-franco-allemande>

103. Синдеев, А., 2019. Общая политика безопасности и обороны: франко-германское взаимодействие. Общество: политика, экономика, право, (3).